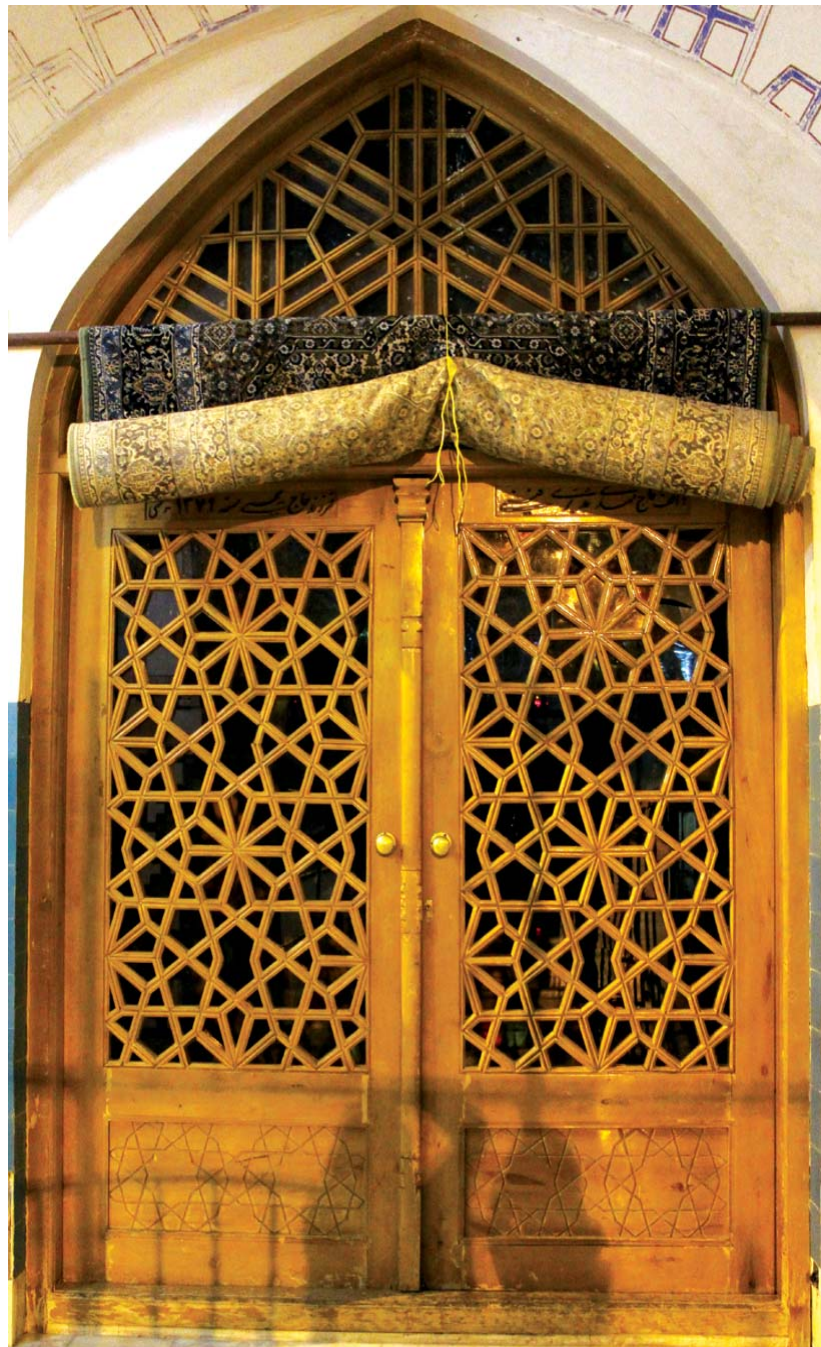

بازخوانی مضمونی کتیبه‌دَرهای
چوبی یقاع متبرکه کاشان / ۱۶۷،
۱۸۹ / علیرضا شیخی مریم کیان فرد

در شرقی چراغ خانه آرامگاه
سلطانعلی بن محمد باقر (ع)، مأخذ:
نگارندگان.

بازخوانی مضمونی کتیبه درهای چوبی بقاع متبرکه کاشان

علیرضا شیخی * مریم کیان فرد **

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۷/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۱

صفحه ۱۶۷ تا ۱۸۹

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

شهرستان کاشان از جمله شهرهای مذهبی ایران است که از اوایل دوران اسلامی با محبت اهل بیت پیوند خورده است. در این شهر بقاع متبرکه متعددی وجود دارد که با تزئینات وابسته به معماری، همچون گچ‌بری، نقاشی دیواری، مقرنس‌کاری، در و پنجره‌های چوبی، کاشی‌کاری و آینه‌کاری آراسته شده‌اند. در این میان، دوره معاصر بیشترین تعداد نمونه‌ها را به خود اختصاص داده و پس از آن، دوره‌های صفوی، قاجار، پهلوی و تیموری، به ترتیب فراوانی، دارای نمونه‌های شاخص و متعددی هستند. در میان آرایه‌های مرتبط با معماری، کتیبه‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند؛ زیرا اطلاعاتی پیرامون فرهنگ و باورهای مردم فراهم می‌آورند و زمینه شناخت بیشتر را مهیا می‌سازند. مقاله حاضر با هدف خوانش مضمون و محتوای کتیبه‌های درهای چوبی بقاع متبرکه کاشان شکل گرفته است. کاربری این درها به صورت در ورودی، درهای داخلی یا در ضریح بوده و کتیبه‌های آن‌ها با بهره‌گیری از هنرهای چوبی نظیر منبت، معرق و نقاشی روی چوب اجرا شده‌اند. از این رو، این سؤال مطرح می‌شود که محتوای کتیبه‌های درهای چوبی بقاع متبرکه کاشان چیست و چه مضامین و اطلاعاتی را در بردارند؟ روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و از نوع بنیادی است. اطلاعات از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، به ویژه بررسی‌های میدانی گردآوری شده‌اند. در مجموع، سی‌ونُه در چوبی کتیبه دار شناسایی شده‌اند و روش نمونه‌گیری موارد در دسترس بوده است. از این میان، ۵ درصد مربوط به دوره تیموری، ۲۱ درصد صفوی، ۱۵ درصد قاجار، ۱۰ درصد پهلوی و ۴۹ درصد متعلق به دوره جمهوری اسلامی (معاصر) هستند. نتایج نشان می‌دهد که کتیبه‌ها بر بخش‌های مختلف درها به قلم‌های رَقاع، نسخ، ثلث، شبه ثلث، نستعلیق و کوفی بنایی به اجرا درآمده‌اند. محتوای کتیبه‌ها در هفت گروه قرآنی، تاریخی، مدح و ثنا، روایات، شهادتین و اسماء الهی و نام واقفان یا سازندگان، شناسایی و بررسی شده‌اند. نام سازندگان و واقفان درهای مورد مطالعه از دوره تیموری تا پهلوی، اغلب به صورت غیرمستقیم و با لقب ذکر شده، اما در دوره معاصر، این نام‌ها به طور مستقیم و بدون لقب آمده‌اند.

واژگان کلیدی

کتیبه‌های چوبی، درهای چوبی، بقاع متبرکه کاشان، مضمون و محتوا.

* دانشیار گروه صنایع دستی، دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: a.sheikhi@art.ac.ir

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد صنایع دستی، دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران.

Email: maryamkianfard@gmail.com

مقدمه

شهرستان کاشان، از شهرهای مذهبی استان اصفهان، دارای بقاع متبرکه متعددی است. عشق و ارادت مردم این منطقه به اهل بیت (ع)، در کاشان و روستاهای اطراف آن، زمینه‌ساز ساخت بقاع متبرکه بسیاری شده است، همین امر سبب شده تا هنرمندان بستر مناسبی برای ارادت خود بر اجزای داخلی بقاع متبرکه مانند درهای چوبی بیابند. درهای چوبی این بقاع، با کتیبه‌هایی مزین شده‌اند که دارای محتوای متفاوتی هستند. در این پژوهش، ۳۹ در چوبی کتیبه‌دار موجود در بقاع متبرکه کاشان، از دوره تیموری تا دوران معاصر (جمهوری اسلامی)، شناسایی، بازخوانی و تحلیل شده‌اند (جدول ۱). این کتیبه‌ها، بخش‌های مختلف درها همچون پیشانی، دماغه، قاب، چهارچوب، جداره درونی چهارچوب، باهو، کش و میان‌کش‌ها را آراسته‌اند. برخی از این درها در محل اصلی خود، یعنی داخل بقاع متبرکه نصب شده‌اند و برخی در اتاق هیئت‌امنا نگهداری می‌شوند. هدف این تحقیق، واکاوی درهای چوبی کتیبه‌دار و خوانش محتوایی آن‌هاست. از این رو، مقاله پیش‌رو به دنبال پاسخ به این سؤال‌هاست که محتوای کتیبه‌های درهای چوبی بقاع متبرکه کاشان چیست؟ و این کتیبه‌ها حاوی چه مضامین و اطلاعاتی‌اند؟

ضرورت و اهمیت تحقیق در این است که با وجود اهمیتی که این کتیبه‌ها در بازشناسی باورهای مردم آن اعصار دارند، تاکنون پژوهش شاخصی در این زمینه انجام نشده و همین امر، ضرورت پرداختن به این موضوع را آشکار می‌سازد. محتوای کتیبه‌ها، دربرگیرنده مضامین اعتقادی، اخلاقی و تاریخی گوناگونی است. قلم کتیبه‌های دوره تیموری، رقا، نسخ و ثلث؛ دوره صفوی، نسخ و ثلث و از دوره قاجار تاکنون، خطوط نستعلیق و کوفی بنایی نیز به آن‌ها افزوده شده است.

روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف، بنیادی است و نمونه‌ها با روش توصیفی تحلیلی، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته‌اند. اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده و عکس‌برداری از درها نیز در محل انجام شده است. جامعه آماری شامل ۳۹ در کتیبه‌دار چوبی موجود در بقاع متبرکه کاشان با کاربری‌هایی همچون در ورودی، در ضریح و درهای داخل بناست. روش نمونه‌گیری هم‌آثار در دسترس است. در مرحله اول، بناهای تاریخی شناسایی شدند و سپس برداشت‌های میدانی از آن‌ها صورت گرفته است. در نهایت به تحلیل محتوایی کتیبه درهای چوبی آن‌ها اهتمام شده است. تعدادی در دیگر نیز با توجه به مطالعات کتابخانه‌ای شناسایی شد اما هنگام حضور در محل و مطالعه میدانی، اثری از آن‌ها مشاهده نشد. این موارد نیز به صورت مختصر در متن معرفی شده‌اند. گفتنی است

که تمامی نمونه‌ها توسط نگارندگان به صورت بازدید در محل، مطالعه و عکاسی شده‌اند و روش تجزیه و تحلیل این پژوهش نیز، کیفی است.

پیشینه تحقیق

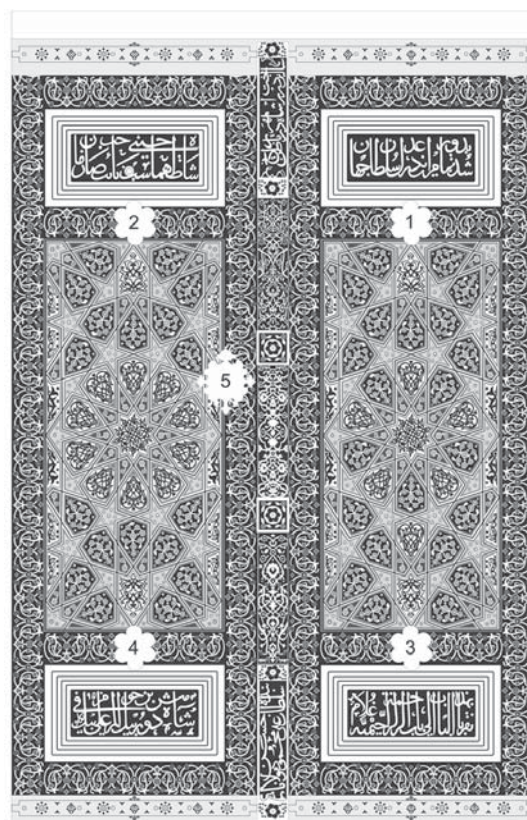
به صورت پراکنده تحقیق‌هایی درباره بقاع متبرکه کاشان و آثار چوبی موجود در این شهر انجام شده است، اما تاکنون مطالعه‌ای مستقل و متمرکز بر کتیبه‌های درهای چوبی بقاع متبرکه کاشان صورت نگرفته است. خسروی بیژان و همکاران (۱۳۹۴)، در مقاله «طبقه‌بندی قلم‌های خوشنویسی و شیوه‌های اجرایی کتیبه‌های چوبی در تزئینات معماری ایران» که در دومین همایش ملی باستان‌شناسی ایران ارائه شده، به معرفی انواع قلم‌های خوشنویسی به کار رفته در کتیبه‌های چوبی و شیوه اجرای آن‌ها پرداخته‌اند. صالحی‌کاخی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله «تألیف شعارهای شیعی بر آثار چوبی دوره سلجوقی تا آغاز دوره تیموری» منتشر شده در فصلنامه علمی پژوهشی شیعه‌شناسی، شماره ۴، به معرفی آن دسته از آثار چوبی متعلق به دوره سلجوقی تا آغاز دوره تیموری با تمرکز بر شعارهای شیعیان پرداخته است. همچنین، همین نویسندگان در مقاله‌ای دیگر با عنوان «طبقه‌بندی مضمونی کتیبه‌های نستعلیق در آرایه‌های چوبی وابسته به معماری دوره صفوی ایران» در نشریه مرمت و معماری ایران شماره ۱۳ (۱۳۹۶)، به بازشناسی مضمون و محتوای کتیبه‌های چوبی نستعلیق که در تزئینات معماری دوره صفویه به کار رفته‌اند پرداخته و ۱۷ کتیبه را تحلیل کرده‌اند که در میان آن‌ها اثری از بقاع متبرکه کاشان دیده نمی‌شود. شیخی (۱۳۹۸) در مقاله «مطالعه تطبیقی مضامین کتیبه‌ها در آثار چوبی وابسته به معماری در حرم مطهر امام رضا (ع)» که در شماره ۲۰ فصلنامه علمی مرمت و معماری ایران منتشر شده، به بررسی ۳۴ اثر کتیبه‌دار چوبی شامل در، پنجره، منبر و ضریح در حرم پرداخته و خطوط و محتوای آن‌ها را تحلیل کرده است. علی احمدی (۱۳۹۳) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی و تحلیل کتیبه‌های درهای چوبی اماکن مذهبی در استان‌های اصفهان و قزوین دوره صفویه» که با راهنمایی ابوتراب احمدپناه در دانشگاه سمنان نگاشته شده، درهای چوبی آرامگاه‌های صفوی را بستری مناسب برای بروز خلاقیت هنرمندان دانسته است. خسروی بیژان (۱۳۹۵) در رساله دکتری خود با عنوان «پیدایش کتیبه‌نگاری نستعلیق در تزئینات معماری دوره تیموری ایران و سیر تحول آن در دوره صفوی» که با راهنمایی قباد کیانمهر و احمد صالحی کاخی در دانشگاه هنر اصفهان انجام شده، تحولات فرمی و مضمونی این نوع کتیبه‌نگاری را راهی برای آشکار کردن پیوند هنرهای خوشنویسی و معماری می‌داند. نراقی (۱۳۸۲) در کتاب «آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان و

جدول ۱. درهای چوبی مورد مطالعه کتیبه دار بقاع متبرکه کاشان. مأخذ: نگارندگان.

ردیف	شهر/روستا	نام بقعه	محل نصب یا نگهداری	سال ساخت	دوره تاریخی	روش	نوع قلم	محل کتیبه
۱	اردهال کاشان	سلطانعلی بن محمدباقر(ع)	در جنوبی بقعه در صحن صفا	سنه ۹۳۰	صفوی	منبت	نسخ	چارچوب فوقانی، قاب‌های بالا و پایین، دماغه، گل‌میخ‌ها و رو کلیدی
۳-۲ ۵-۴			در ورودی شمالی و شرقی مسجد پشت سر مرقد معروف به چراغ خانه، در دوطرفه صحن اصلی، در کناری صحن سردار	۱۳۷۹ ۱۳۹۳ ۱۳۸۸	جمهوری اسلامی ایران		ثلث و نستعلیق	باهو، کش و میانکش
۶			در شرقی صحن زنانه	۸۳۰	تیموری		رقاع، نسخ، ثلث	دماغه، باهو، کش و میانکش
۷			در ورودی کتابخانه در صحن صفا	۱۴۳۰	جمهوری اسلامی ایران	معرق		باهو، کش و میانکش، پیشانی، قاب‌های پایینی، چارچوب میانی
۸	کاشان	سلطان عطاءبخش(ع)	در ورودی داخلی	۹۶۲	صفوی	منبت	ثلث	قاب‌های بالا و پایین دماغه
۹			در(محل نگه‌داری: اتاق هیئت‌امنا)	۹۰۲	تیموری			
۱۰		شاهزاده ایوب(ع)	در ورودی اصلی	۱۳۷۶	جمهوری اسلامی ایران			پیشانی، قاب‌های بالایی
۱۱-۱۲		سلطان میراحمد(ع)	در اصلی ایوان بزرگ، غربی و بقعه	۹۴۱	صفوی			قاب‌ها
۱۳			در داخل بقعه	۹۴۱				
۱۴			در مقابل ضریح	۹۴۱				قاب لنگه‌ها، تکرار نام علی در قاب مربعی
۱۵			در ضریح قدیمی	۱۲۴۱			نستعلیق	باهو، کش و میانکش‌ها
۱۶	فین کاشان	شازده ابراهیم(ع)	در جنوبی بقعه	۱۳۰۳		نقاشی	ثلث	قاب‌های بالایی، پایینی، میانکش‌های بالایی و روی دماغه
۱۷	نوش‌آباد کاشان	شاهزاده محمد(ع)	در بقعه	۱۲۷۰				قاب‌های بالایی و دماغه
۱۸	کاشان	امامزادگان حسن، عبدالهادی و بی‌بی رضیه	در زیرزمین بقعه	۱۲۳۶				قاب‌های بالایی و پایینی

۱۹	امامزاده هادی(ع)	دَر اصلی بقعه	۱۳۷۸	جمهوری اسلامی ایران	معرق	نستعلیق	چهارچوب بالایی، میانکش پایینی
۲۰	امامزاده هاشم(ع)	دَر و دیواره‌های ضریح	۱۳۱۳- ۱۳۲۲	پهلوی	منبت	ثلث	کش‌های بالایی
۲۱	حبیب بن موسی(ع)	دَر اصلی بقعه	۱۲۹۲ ۱۳۶۵	قاجار (مرمت در دوره جمهوری اسلامی)		نستعلیق، ثلث، کوفی بنایی	قاب‌های طرفین پیشانی، باورها، کش و میانکش‌ها
۲۲	امامزادگان محمداوسط و ضریر(ع)	دَر ایوان پشتی بقعه	۱۳۷۹	تیموری (مرمت در دوره جمهوری اسلامی)		نستعلیق، ثلث	قاب‌های روی لنگه‌ها، حاشیه پایین پیشانی، جداره‌های درونی
۲۳- ۲۴	بقعه چهل تن	دَر داخلی، شمالی و جنوبی	-	جمهوری اسلامی ایران		ثلث	قاب‌های وسطی و پایینی
۲۵- ۲۶- ۲۷- ۲۸			-	جمهوری اسلامی ایران			تمامی قاب‌ها
۲۹			۱۰۷۷	صفوی			قاب‌های بالایی
۳۰			۱۳۸۱	جمهوری اسلامی ایران			قاب‌های بالایی و میانی، چهارچوب
۳۱	امامزاده محمود(ع)	دَر ایوان جنوبی- جبهه غربی	-	جمهوری اسلامی ایران		نستعلیق	میانکش‌ها، لقط مرکزی قاب‌ها
۳۲		دَر ایوان شرقی، جبهه شرقی بقعه	۱۳۸۹ شمسی ۱۴۳۱ قمری	جمهوری اسلامی ایران		نستعلیق، ثلث	خورشیدی، میانکش تختانی لنگه سمت راست
۳۳		دَر ضریح	۱۳۷۹ مرمت ۱۲۸۲	قاجار		ثلث	چهارچوب بالایی، قاب‌های بالایی و پایینی
۳۴	امامزادگان طاهر و منصور(ع)	دَر شرقی	۱۳۷۱	جمهوری اسلامی ایران		نستعلیق، ثلث، رقاع	حاشیه دور پیشانی، باهو و میانکش‌ها، قاب‌های فوقانی لنگه‌ها
۳۵- ۳۶	امامزاده حسین(ع)	دَر جنوبی ۱ و ۲	-	معرق	منبت	نستعلیق، ثلث	قاب‌های بالایی
۳۷- ۳۸		دَر جنوب غربی و شرقی	-	پهلوی		نستعلیق، ثلث	قاب‌های میانی، باوها و میانکش‌ها، لقاط مرکزی قاب‌های پایینی
۳۹		دَر جنوبی	۱۳۵۰	پهلوی		نسخ، شبه ثلث	حاشیه پیشانی، چهارچوب بالایی لنگه‌ها، میانکش‌های فوقانی، قاب میان باوها

تصویر ۱. در جنوبی بقعه در صحن صفا حرم سلطانی بن محمدباقر (ع) اردهال، مأخذ: نگارندگان.

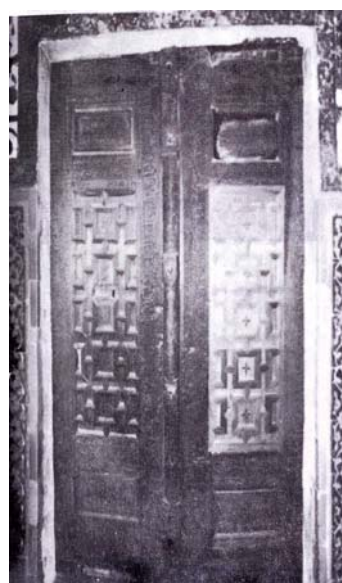
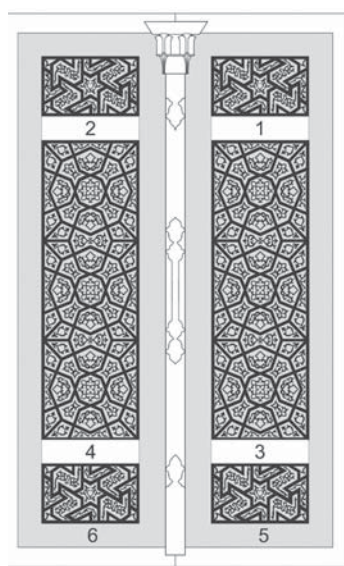
نطنز» به معرفی ابنیه تاریخی شهرستان‌های کاشان و نطنز پرداخته. بلر (۱۳۹۴) در کتاب «خستین کتیبه‌ها در معماری دوران اسلامی ایران زمین» به معرفی تعدادی از کتیبه‌های اولیه و به‌جامانده از سده‌های نخست هجری همت گماشته است.

همان‌گونه که اشاره شد، تاکنون پژوهشی مستقل و جامع در زمینه محتوای کتیبه‌های درهای چوبی بقاع متبرکه کاشان انجام نشده است و همین موضوع، انگیزه‌ای برای نگارش مقاله حاضر فراهم آورد.

درهای بقعه سلطانی بن محمدباقر (ع)

«درهای منبت‌کاری پیرامون گنبد خانه را سید محمود بن محمدامیر رضوی (در اواخر قرن هشتم هجری) و علاءالدین حسینی قمی (در نیمه دوم قرن نهم هجری قمری) و دورمیش بن نوربیک تکلو (در زمان شاه‌طهماسب صفوی) وقف کرده‌اند» (موسوی روضاتی، ۱۳۸۹: ۲۲۱). در جنوبی بقعه در ابعاد ۱۶۵×۲۴۰ سانتی‌متر در جبهه جنوبی صحن صفا است (تصویر ۱). روی دماغه، باهو، کش و میانکشیها با نقوش گیاهی گل‌وبوته، اسلیمی و ختایی منبت شده و قاب میانی به گره‌ده‌تند مزین شده است.

از دیگر درهای مجموعه، در مسجد پشت سر مرقد سلطانی بن محمدباقر (ع) معروف به چراغ خانه است. «روی در مسجد پشت سر مرقد معروف به چراغ خانه، آیه‌الکرسی و اسماء چهارده معصوم و آیاتی چند از قرآن و روی در دیگر صاحب‌الزمان و قاطع‌البرهان و خلیفه الرحمن» «صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین کتبه فی

تصویر ۳. دَر مسجد پشت سر مرقد سلطانعلی بن محمدباقر(ع) معروف به چراغ خانه،
مأخذ: نگارندگان.

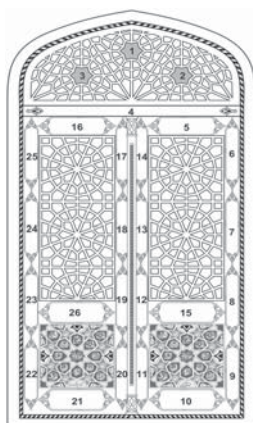
تصویر ۲. دَر قدیمی چراغ خانه، مأخذ:
فرخیار، ۱۳۶۹: ۱۰۳.

۱. از نمای روبرو: از این خوشتر... که درگاه او ببر دبیر...
ادخلوها بسلام آمین | از راست: چون شرم آورد کاین
روضه روضه کند رود و... | از چپ: نالیدن ز خویش
باید کرد هر چه برماست ز کرده ماست | ۲. از راست:
هرچه خواهی به صدق دل بطلب | از چپ: علی محمد باقر |
۳. از راست و چپ: یا حسین | از روبرو: نام علی چهار
مرتبه به صورت چلیپا تکرار شده است. | ۴. از راست: بر...
آنکس علیم شود | از چپ: گر ابر... تو نروید باستین | ۵.
نام علی چهار مرتبه به صورت چلیپا تکرار شده است. |
۶. از راست: دست ای... جا، تراست آستان | از چپ: وان
طالبان راه بر جان در آستین | ۷. از روبرو: آیه تطهیر (آیه
۳۳ سوره احزاب) | از راست: از اهل خدا دور مشو ای دل
من هر که دور است از گردن بخدا نزدیکست | از چپ:
عمل استادان عبدالعزیز و حسین به تاریخ ثلثین و ثمانمائه
(۸۳۰) | (۸) اللهم صل علی النبی الوسی و البتول و البسطنین
و السجاد و زین العابدین و الباقر و الصادق و الکاظم و الرضا
والتقی و النقی و الزکی العسکری و المهدی صاحب زمان
صلوات الله و سلام... علیهم اجمعین | ۹. و بشر المومنین یا
محمد یا علی | ۱۰. سوره صف، آیه ۱۳: «نصر من الله و
فتح قریب» | ۱۱. سوره مائده، آیه ۵۵ | ۱۲. انا مدینه العلم
و علی بابها | ۱۳. قد امر بترتیب هذه الابواب علاءالدین بن
بادین الحسینی القمی تجاوز الله عن سیئاته صانع اشیاء در
خلائق عالم | ۱۴. به تاریخ سنه ثلثین و ثمانمائه | ۱۵ و
۱۶. بسم الله الرحمن الرحیم آیه الکرسی | ۱۷ و ۱۸. سوره
آل عمران، آیه ۲۶ | ۱۹. خیر الکلام ذکر الملک العالم | ۲۰.
می‌رسد بر درگهش از حضرت مردان ندا... | ۲۱. یا مفتوح

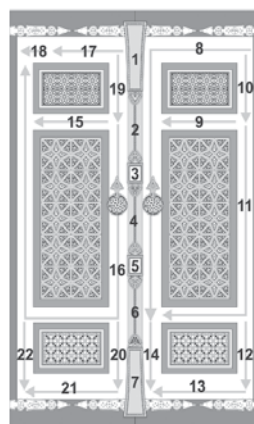
تاسع عشرین من جمادی الاول اربعین و تسعین و سبعمائه
۷۹۴ (نراقی، ۱۳۸۲: ۱۳۶). همچنین فرخیار اظهار داشته
«دَر ورودی به چراغ خانه (در جبهه شمالی) به علت
صدمات زیاد امکان نصب طلق نداشت» (فرخیار، ۱۳۶۹:
۱۰۴) (تصویر ۲).

در مطالعه میدانی که صورت گرفت اثری از دَر تاریخی
شمالی بقعه (چراغ خانه) موجود نبود. درهای چوبی تاریخی
در حال حاضر در آستان موجود نیستند و به مرور زمان از
بین رفته یا به سرقت رفته‌اند (مصاحبه با آقای خیرخواه
رئیس هیئت امنای بقعه سلطانعلی بن محمدباقر(ع)، خرداد
۱۴۰۲). دَر فعلی چراغ خانه با ابعاد ۲۴۰×۱۵۰ و دو لنگه با
قاب‌های متقارن است. قاب‌های بالا و پایین به گره ستاره و
پیلی و قاب‌های میانی به گره شش طبل‌دار آراسته شده‌اند.
روی باهوها و کش‌های فوقانی و تحتانی دَر به ثلث،
آیه الکرسی منبت شده است. روی میانکش‌های بالا و پایین
قاب‌های میانی لنگه‌ها «در عهد جمهوری اسلامی ایران به
رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به تقاضای هیئت امناء دَر
حرم مطهر بازسازی گردید اثر حسین شفائی» کتیبه شده
است (تصویر ۳).

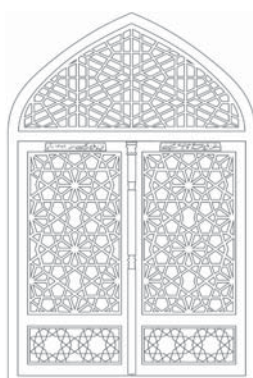
دَر شرقی بقعه سلطانعلی بن محمدباقر(ع) در صحن
سردار است (تصویر ۴). ابعاد دَر ۲۷۰×۱۷۵ سانتی‌متر
است. قاب‌های بالایی با گره ستاره هشت، قاب‌های میانی
با گره چینی توپُر هشت چهار لنگه و قاب‌های پایینی نیز با
گره چهار لنگه مزین شده‌اند. دماغه، کش و میانکش‌ها مملو
از کتیبه و آیات قرآنی است که به ترتیب زیر شماره‌گذاری
و خوانش شده‌اند:

تصویر ۶. در ورودی کتابخانه آستان سلطانی بن محمدباقر (ع) در صحن صفا، مأخذ: همان.

تصویر ۴. در شرقی بقعه سلطانی بن محمدباقر (ع) اردال، مأخذ: همان.

تصویر ۷. در شرقی چراغ خانه آرامگاه سلطانی بن محمدباقر (ع)، مأخذ: همان.

تصویر ۵. در سمت غربی ایوان بزرگ آستانه، مأخذ: نراقی، ۱۳۸۲: ۱۴۲.

طالب العلم حبيب الله | ۱۵. الصلوه تسود وجه الشيطان |
۱۶. بسم الله الرحمن الرحيم | ۱۷. من يستكبر يضعفه الله |
۱۸. من تواضع لله رفعه الله | ۱۹. لا يدخل الجنة نمام | ۲۰ تا
۲۲. الجنة تحت اقدام الامهات | ۲۳. افضل اعمال امتي انتظار
الفرج | ۲۴. اول من يدخل الجنة شهيد | ۲۵. معاشر الناس
احبوا عليا | ۲۶. فاطمه اعز الناس علي.

خورشیدی با گره دوازده و شش به شیوه مشبک و ترکیب
با شیشه‌های رنگی سبز، قرمز و آبی، قاب فوقانی با گره
چینی هشت و شیوه مشبک با همان ترکیب رنگی شیشه
و رنگ زرد و قاب‌های پایینی با شیوه معرق و گره هشت
و ستاره با اسماء الهی (حسن، حسین، علی، فاطمه، حجه،
عسکری، هادی، سجاد، باقر، کاظم، رضا، جواد، صادق و
محمد رسول الله) درون لقطها مزین شده است. درون یکی
از لقطهای تحتانی نام دروگر «محمود عزیزی فیینی» و
سنه «یکهزار و چهارصدوسی» مکتوب شده است.

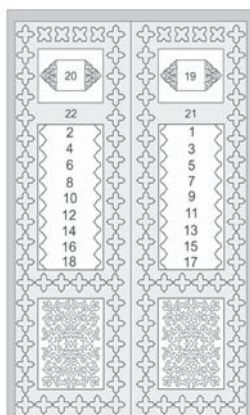
در دیگر، در شرقی چراغ خانه به ابعاد ۳۵۰×۲۳۰ سانتی متر
است (تصویر ۷). خورشیدی با گره شش تسمه کشی،
قاب‌های بالایی و پایینی لنگه‌ها با گره ده گُند و متن کتیبه با
قلم نستعلیق، موجود در کش‌های بالایی با محتوای «واقف

الابواب و صانع...عالم به لطف خود بگشا | ۲۲. سوره زمر،
آیه ۵۳.

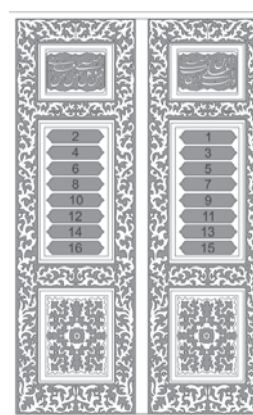
از دیگر درها، در ورودی کتابخانه آستان در صحن
صفاست. اکنون دو لنگه جدید جایگزین در قدیمی شده است.
مشخصات در اصلی در کتاب آثار تاریخی شهرستان‌های
کاشان و نطنز به شرح زیر آمده است:

«در سمت غربی ایوان بزرگ آستانه صفحه مخصوصی
که با در چوبی مشبک قدیمی مشخص است، اختصاص به
کتابخانه داده شده» (نراقی، ۱۳۸۲: ۱۴۲)، (تصویر ۵).

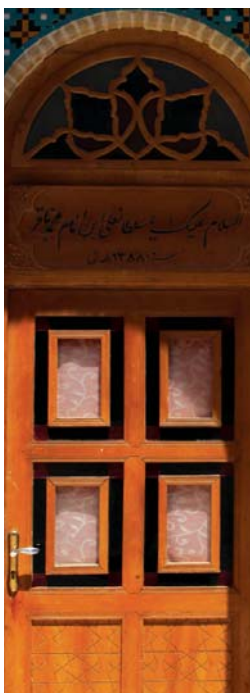
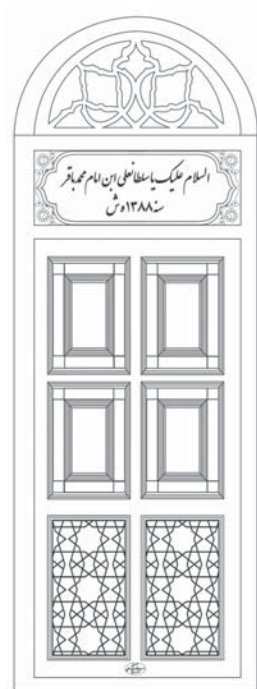
اما دری که در حال حاضر نصب شده به ابعاد ۳۱۰×۱۵۰
است و با کتیبه‌هایی به قلم ثلث باهو، کش و میانکش‌ها و
شمسه خورشیدی مزین شده است (تصویر ۶). متن کتیبه‌ها
به ترتیب شماره‌گذاری و بازخوانی شده است: ۱. لا اله الا
الله | ۲. محمد رسول الله | ۳. علی ولی الله | ۴ و ۸. اکثرکم
نورا يوم القيامة اکثرکم حبا لال محمد | ۵. بسم الله الرحمن
الرحيم | ۶. طالب العلم محفوف بعنايت الله | ۷. استنزلوا
الرزقه بالصدقه | ۹. طوبی لعبد طاب کسبه | ۱۰. خیرکم
من تعلم القرآن و علمه | ۱۱. اذل الناس من اهان الناس |
۱۲. المومن مراه المومن | ۱۳. الدعاء مفتاح الرحمه | ۱۴.

تصویر ۹. نمای پشت در ورودی آرامگاه سلطانعلی‌بن محمدباقر(ع)، مأخذ: همان.

تصویر ۸. در ورودی اصلی آرامگاه سلطانعلی‌بن محمدباقر(ع)، مأخذ: همان.

تصویر ۱۰. در کناری صحن سردار حرم سلطانعلی بن محمدباقر(ع)، مأخذ: همان.

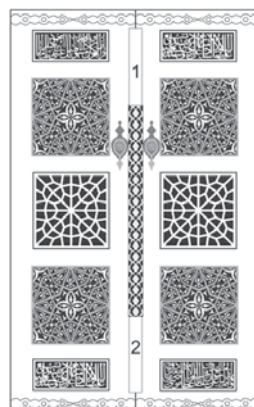
حاج مهدی مدبری فینی فرزند حاج یحیی سنه ۱۳۷۹ شمسی» است.

در ورودی اصلی آرامگاه سلطانعلی بن محمدباقر(ع) بر جبهه جنوبی به ابعاد ۲۸۵×۱۹۰ سانتی‌متر است (تصویر ۸). در از هر دو طرف دارای نقوش و کتیبه‌های متعددی است. باهوها، کش‌ها، میانکش‌ها و قاب‌های پایینی با نقوش گیاهی ساده و پیچان تزئین شده‌اند، اما قاب‌های بالایی و میانی با کتیبه به خط نستعلیق مزین گشته که متن آن‌ها به ترتیب زیر بازشناسی شده‌اند:

۱. به پابوست ملک پیوسته مشتاق | ۲. سلام ای سبزپوش دشت اشراق | ۳. علی بن امام باقر(ع) ی تو | ۴. زلال چشمه‌سار کوثری تو | ۵. صفای سرزمین اردهالی | ۶. فروغ پنجمین مهر کمالی | ۷. بهشت از عاشقان سینه‌چاکت | ۸. شهادت و امدار خون پاکت | ۹. فدای آن نماز آخرینت | ۱۰. گل توحید شد خون جبینت | ۱۱. که جاری اشک زهرا از دو عین است | ۱۲. غمت یادآور داغ حسین است | ۱۳. دلم شمع مزار و مرقد تو | ۱۴. دهد بوی مدینه مشهد تو | ۱۵. کمیل از جان ثناگوی تو باشد | ۱۶. نگاه خواشتم سوی تو باشد | ۱۷. ولایت علی بن ابی‌طالب حصنی | ۱۸. فمّن دخل حصنی آمن من عذابی. از نمای پشت نیز با همان ترکیب قاب‌ها نجاری شده است (تصویر ۹).

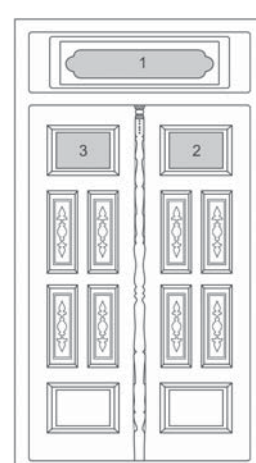
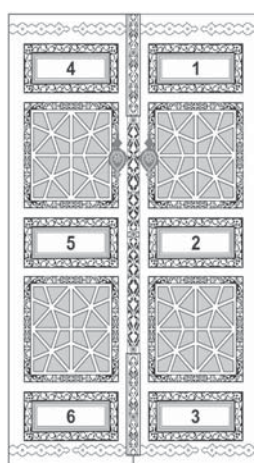
باهوها و کش‌ها را چلیپا پوشش داده و قاب‌های بالایی، میانی و میانکش‌های بالایی حاوی این کتیبه‌هاست: ۱. ای غریب از وطن سلطانعلی | ۲. سرخ گون گلگون‌کفن سلطانعلی | ۳. ای که مانند حسین در کربلای اردهال | ۴. سر جدا گشته ز تن سلطانعلی | ۵. ای مرید حق و ذات کبریا سلطانعلی | ۶. مثل حینل انبیاء و اولیاء سلطانعلی | ۷. وارث خون حسین در کربلای اردهال | ۸. وی سرت از تن جدا سلطانعلی | ۹. قتلگه‌گشت خاک اردهال ای نور عین | ۱۰. مشهد گردیده چون کربلا سلطانعلی |

۱۱. از مدینه آمدی در این دیار ای جان نثار | ۱۲. عاشقانه جان‌دهی بهر خدا سلطانعلی | ۱۳. حضرت سلطانعلی ای مثل و مصداق حسین | ۱۴. چون شدی قربانی راه خدا سلطانعلی | ۱۵. تو شهید راه اسلامی و قرآن مبین | ۱۶. وارث زهرایی و هم مرتضی سلطانعلی | ۱۷. بارگاهت قبله حاجات مردان خداست | ۱۸. با تنت دادی صفا این خاک را سلطانعلی | ۱۹. السلام علی‌الحسین و علی بن‌الحسین و علی اولاد‌الحسین و علی اصحاب‌الحسین | ۲۰. الله فاطمه

تصویر ۱۲. در بقعه سلطان عطابخش (ع)، مأخذ: همان.

تصویر ۱۱. در اصلی بقعه سلطان عطابخش (ع)، مأخذ: همان.

تصویر ۱۴. در اصلی بقعه سلطان میراحمد (ع)، مأخذ: همان.

تصویر ۱۳. در بقعه شاهزاده ایوب (ع)، مأخذ: همان.

عطابخش بن الامام الصادق موسی بن جعفر علیهم السلام استاد میرزا علی پود فروش فی سنه تسع و خمسين و تسعمائه و بر روی دماغه «نادعلیا مظهرالعجائب تجده عونالک فی النوائب کل غم و هم سینجلی بولایتک یا علی یا علی» وقف آستانه سلطان عطابخش نمود این در را استاد میرزا علی پود فروش فی سنه ۹۶۲. قاب یک نسبت به دیگر قابها جدید بوده و در زمان مرمت اضافه شده که مضمون کتیبه با قاب چهار یکی است. قاب شماره دو نیز آیه ۷۸ و ۷۹ سوره اسراست: «ان قرآن الفجر کان مشهودا فتجهد به ناقله لک عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا».

قابهای میانی در گره آلت چینی هشت مشبک زمینه مربع و قابهای بالایی و پایینی آنها نیز از گره توپر هشت طبلدار نجاری شده‌اند (تصویر ۱۱). در دیگر با ابعاد ۹۶×۱۹۰ سانتی‌متر، در حال حاضر در اتاق هیئت‌امنا بقعه نگه‌داری می‌شود (تصویر ۱۲) و طبق گفته مسئول

حسن حسین محمد علی | ۲۱. عمل استاد و امده نجار حسینی فرزند مرحوم استاد دخیل | ۲۲. واقف حاج اکبر رحیمی به تاریخ ۱۳۹۳ هجری شمسی. آخرین در، در کناری صحن سردار با ابعاد ۱۲۰×۳۱۰ در ضلع شرقی حیاط مشرف به صحن سردار قرار دارد. در قسمت خورشیدی آن، از نقوش انعکاسی قواره بری و پیشانی در به کتیبه نستعلیق مزین است: «السلام علیک یا سلطانعلی بن امام محمدباقر سنه ۱۳۸۸ ه. ش». قابهای پایینی به شیوه قاب، صفحه، گره ده کند و قابهای بالایی با ترکیب شیشه و چوب نجاری کار شده‌اند (تصویر ۱۰).

در دو لنگه بقعه سلطان عطابخش (ع)

بقعه سلطان عطابخش (ع) دارای یک در چوبی دو لنگه به ابعاد ۱۳۴×۲۱۷ است. روی دو قاب پایین در به ثلث این متن کنده‌کاری شده است: «وقف هذا الباب علی مشهد سلطان

ارباب حاجت شد روا | ۶. ماند این مصراع پی تاریخ قبله در خلق جهان باب هدا ۹۴۱. محتوای کتیبه ۶، ماده تاریخ ساخت این در است؛ بدین معنی که «قبله خلق جهان باب هدا» به حروف ابجد کبیر مساوی است با ۹۴۱؛ این امر تسلط سازندگان بر نثر و نظم را نشان می‌دهد.

دومین در بقعه میراحمد به ابعاد ۲۲۱×۱۲۸ است (تصویر ۱۵). قاب‌های بزرگ میانی به گره چینی مثبت هشت و چهار لنگه با لقطه‌هایی با نقوش اسلیمی، قاب‌های تحتانی و فوقانی به اسلیمی، قاب‌های تحتانی و فوقانی به نقوش اسلیمی و گیاهی و قاب‌های میانی آن‌ها مزین به کتیبه هستند. محتوای کتیبه‌ها بدین شرح مکتوب شده‌اند: «قال النبی صل الله علیه و آله انا مدینه العلم و علی بابها الخواجه مظفرالدین مسعود بن الخواجه قوام‌الدین محمد فی سنه احدى و اربعین و تسمائه... وقف این آستانه متبرکه کرد یار احمد بن خواجه احمد اردستانی» (شاطری، ۱۳۸۷: ۸۰). در بالای لنگه سمت چپ، کلمه «الاعلی» کنده‌کاری شده و احتمال می‌رود که روی لنگه سمت راست نیز کلمه «لافتی» بوده است.

ابعاد سومین در، ۲۱۴×۱۳۴ است. قاب‌های بزرگ میانی از گره ده کند طبل‌دار و لقطه‌هایی مملو از نقوش اسلیمی و ختایی است. در باهوها نیز قاب‌هایی به شکل شش‌ضلعی منتظم و کشیده وجود دارد که مزین به نقوش گل و گیاه است (تصویر ۱۶). قاب‌ها همان‌طور که در تصویر شماره‌گذاری شده‌اند، حاوی کتیبه‌هایی به قلم ثلث بوده که متن آن‌ها به ترتیب خوانش شده است:

۱. اللهم صل علی المصطفی والمرضى | ۲. و البتول والسبطین و | ۳. العباد والباقر والصادق | ۴. والکاظم والرضا والنقی | ۵. والنقی والعسکری | ۶. والحجه القائم محمدالمهدی | ۷. وقف این آستانه متبرک کرد | ۸. یار احمد بن خواجه احمد اردستانی عمل استاد حاجی حسین | ۹. قال النبی صلی الله علیه و سلم | ۱۰. انا مدینه العلم و علی بابها | ۱۱. مناجات منظوم منسوب به امیرالمؤمنین؛ الهی انلنی منک روحا و رحمته | ۱۲. فلست سوی ابواب فضلک اقرع.

ابعاد در چهارم، مقابل ضریح بقعه میراحمد ۲۱۳×۱۲۴ ، به صورت قاب و صفحه کار شده و بین کش و میانکش‌ها با قاب‌های مستطیلی حاوی نقوش اسلیمی و ختایی به صورت دوتایی، نجاری شده و میان آن‌ها دو قاب بزرگ مربع روی هر لنگه به چشم می‌خورد که خود از چهار مربع کوچک‌تر که حاوی نام علی هستند و چهار مرتبه به صورت چلیپا تکرار شده‌اند. روی قاب‌های کتیبه بالایی آمده: مرا مفتح ابواب باب فتح نمود دری ز عالم احسان بروی ما بگشود.

زیارت، متعلق به همین بقعه است که با گذشت زمان و احداث خیابان، آرامگاه عقب‌نشینی کرده و در از مکان نصب اصلی خود برداشته شده، اما در کتاب آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان و نطنز، حسن نراقی این در را متعلق به بقعه شاهسواران دانسته است. روی هر لنگه، پنج قاب به چشم می‌خورد که قاب میانی مستطیل عمودی کشیده و منقوش به طرح‌های اسلیمی و دو قاب بالایی و پایینی آن نیز حاوی کتیبه‌هایی به قلم ثلث است:

۱. آیه ۵۵ سوره مائده: ۲۰۲ | ۲. ای به درماندگی پناه همه کرم تست عذر خواه همه قد وقف هذالباب علی المرز المبارکه... زان الریوه | ۳. عمل استاد محمد اسماعیل جویانی.

در اصلی بقعه شاهزاده ایوب (ع)

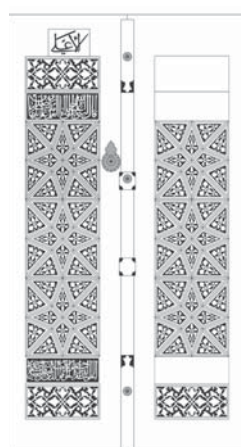
بقعه شاهزاده ایوب (ع) دارای یک لنگه در چوبی دو لنگه کتیبه‌دار به ابعاد ۲۴۴×۱۳۲ است. لنگه‌ها از چهار قاب مستطیل عمودی و دو قاب افقی تشکیل و به صورت قاب و صفحه کار شده‌اند (تصویر ۱۳). روی پیشانی در به قلم ثلث نوشته شده «بقعه متبرکه امامزاده ایوب ابن موسی ابن جعفر (ع)»، قاب ۲ «۱۳۷۶»، زیارت شاهزاده ایوب، عمل سید احمد نجار تیار»، در قاب سوم نیز نام استادکار سازنده بدین گونه آمده: «عمل: سید احمد نجار»

درهای بقعه سلطان میراحمد بن موسی بن جعفر (ع)

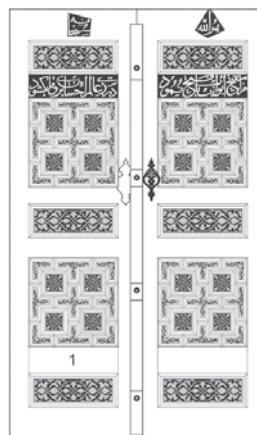
«درهای قدیمی و ارزشمند آن در طرح نوسازی برداشته شده و در قاب‌های شیشه‌ای در حرم نگهداری می‌شود» (شاطری، ۱۳۸۷: ۸۰). در حال حاضر تمامی درهای قدیمی بقعه میراحمد برداشته شده و در مرمت‌های صورت گرفته، بقعه بزرگ و درهای جدیدی نصب شده‌اند؛ درهای قدیمی در اتاق هیئت امناء و یا پشت قاب‌های بزرگ شیشه‌ای نگهداری می‌شوند. نراقی درباره درها در کتابش نوشته «از اشیاء نفیس و قدیمی آن اکنون پنج جفت در مثبت‌کاری تاریخی‌دار بدین گونه موجود است: ۱. در ایوان بزرگ به بقعه که روی آن کنده شده: (انما یعمر مساجدالله) حامی دین مبین احمد که هست نام او سردفتر اهل صفا کرد نذر روضه سلطان دین این در دارالبقای دلگشا آن‌که از درگاه لطف عام او حاجت ارباب حاجت شد روا» (نراقی، ۱۳۸۲: ۱۷۱). ابعاد این در ۱۵۲×۲۴۰ سانتی‌متر و روی هر دو لنگه، قاب‌های مشبک با گره هشت و چهار لنگه به چشم می‌خورد (تصویر ۱۴). همچنین دور این قاب‌ها و قاب کتیبه‌ها را نقوش گیاهی مزین کرده است. در مشاهده میدانی، متن کتیبه‌ها بازخوانی شد: ۱. بخش اول آیه ۱۸ سوره توبه: انما یعمر تا الصلاه | ۲. حامی دین مبین احمد که هست نام او سردفتر اهل صفا | ۳. کرد نذر روضه سلطان دین این در دارالبقای دلگشا | ۴. بخش آخر سوره بقره آیه ۲۷۷: اجر هم عند ربهم و لاخوف علیهم و لاهم یحزنون صدق الله | ۵. آن‌که از درگاه لطف عام او حاجت

تصویر ۱۶. در بقعه سلطان میراحمد (ع)، مأخذ: همان.

تصویر ۱۵. در بقعه سلطان میراحمد (ع)، مأخذ: همان.

تصویر ۱۷. در بقعه سلطان میراحمد (ع)، مأخذ: همان.

روی تک‌قاب لنگه سمت چپ آمده: الخواجه معین‌الدین شرف فی سنه ۹۴۱. در قسمت فوقانی لنگه‌ها نیز عبارت «هو الله سبحانه» حک شده است (تصویر ۱۷).

در ضریح قدیمی بقعه میراحمد به ابعاد ۹۰×۱۲۰ است. قاب بزرگ میانی از گره ده تند و قاب‌های بالایی و پایینی از ده و پیلی تشکیل شده‌اند؛ همچنین فضایی همجواری باهوها و میانکش‌ها به وسیله ستاره پنج پر خاتم تزیین شده است (تصویر ۱۸).

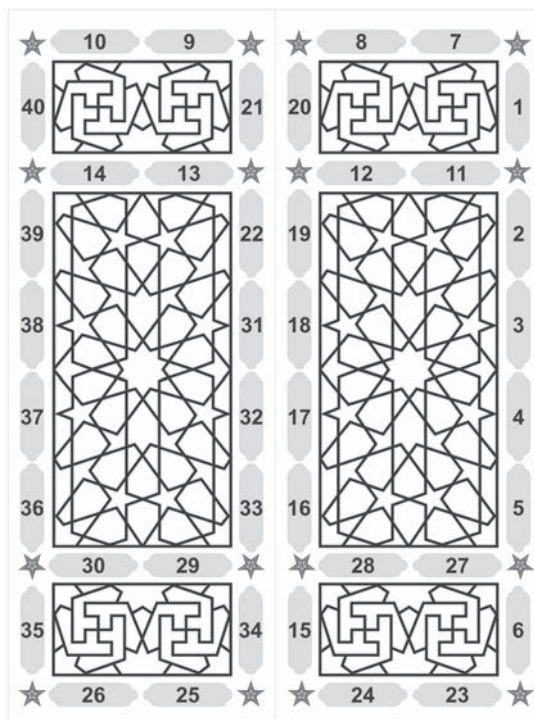
قاب‌های متعددی باهوها، کش‌ها و میانکش‌ها را پوشش داده‌اند: ای بارگاه محترمت قبله حرم / وی مستجاب بر در تو هر دعا بود / ناکرده زائرت به ادب عرض حاجتی / در دل همان نهفته که حاجت‌روا بود / از فیض خدمت تو خضر یافت زندگی / وین افتراک زنده به آب بقا بود / مهر سپهر موسی کاظم که آفتاب / با آفتاب رای منیرش سها بود / سلطان امیر احمد محمود محتشم / شاهنشاهی که رهبر شاه و گدا بود / ای بر در تو خامه قدرت نوشته است / کاین در تمنی و باب الرضا بود / ای از در تو هر که درآید به اعتقاد / بی اشتباه در حرم کبریا بود / اجرام چرخ غاشیه کش در رکاب تو / و اعیان عرش بر در تو جبهه سا بود / کز تربیت بحسن وی از لطف بی‌قیاس / در ظل بال جغد پناه هما بود / لطف تو اختصاص ندارد به این و آن / بیگانه مستفیض چنان آشنا بود / مقصود آفرینش کون و مکان تویی / عالم طفیل ذات شریفت بپا بود / آن پاک اعتقاد که در کارهای خیر / هرچند جهد کند بی‌ریا بود / آراست دو مرقد سالاری این ضریح / او سروری که بر همه کس مقتدا بود / محکوم حکم داور فرمانبر نبی / فرزانه‌ای که متقی و پارسا بود / فرخنده ذات نخبه سادات در صفا / هاشم که شاخ نخله سیدرضا بود / دست‌ودل تو غیرت دریا ورشگ

ابر / وقت عطاء بسائل و گاه سخا بود / شاها کمینه چاکر تو خادم درت / شایق که ماح تو و کارش ثنا بود / دارد شفاعت از تو طمع روز واپسین / در عرصه‌ای که معرکه ماجرا بود / آمد چو این ضریح بپایان و شد تمام / شایق که خادم در دولت‌سرا بود / بگرفت خامه و پی تاریخ آن نوشت / چوبی حصار معدن علم خدا بود ۱۲۴۱.

در جنوبی بقعه شاهزاده ابراهیم (ع)

ابعاد در بقعه شاهزاده ابراهیم (ع)، ۲۶۶×۱۳۶ سانتی‌متر است و از قاب و صفحه تشکیل شده است (تصویر ۱۹). خورشیدی در با شکل هلالی و روش قواره بندی تزیین شده و روی لنگه‌ها شش قاب کتیبه وجود دارد: «نا مدینه العلم و علی بابها وقف آقا شاهزاده ابراهیم بن سلیمان ابن موسی بن جعفر علیهم السلام نمود آقا سید مهدی ابن حاجی سیدحسین

بازخوانی مضمونی کتیبه‌دَرهای
چوبی بقاع متبرکه کاشان / ۱۶۷،
۱۸۹ / علیرضا شیخی مریم کیان فرد

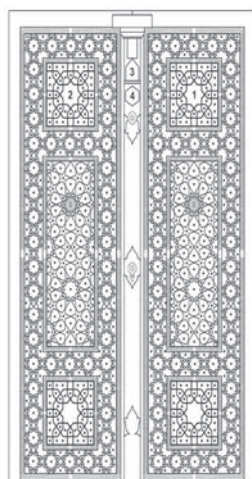
تصویر ۱۸. دَر ضریح قدیمی بقعه سلطان میراحمد(ع)، مأخذ: همان.

بازوبندی مزین کرده است. روی قاب‌های بالایی «یا قاضی الحاجات» و «یا رافع الدرجات» و روی دماغه «تمام شد بسعی امیر زاجوی بسرکاری احمد میرزا ملا» و «یا هو عمل سفرعلی بیدگلی سنه ۱۲۷۰» به قلم ثلث منبت شده است (تصویر ۲۰).
بقعه امامزادگان حسن، عبدالهادی و بی‌بی رضیه(ع)؛

بروجردی فی سنه ۱۳۰۳».

دَر چوبی آرامگاه امامزاده محمد نوش‌آباد

ابعاد دَر ۱۲۸×۱۹۳ با روش قاب و صفحه نجاری شده است. قاب‌های میانی را گره ده تند، قاب‌های مربع بالا و پایین هشت طبل‌دار و باهو و میانکش‌ها را گره هشت و

تصویر ۲۰. دَر بقعه شاهزاده ابراهیم(ع)، مأخذ: همان.

تصویر ۱۹. دَر بقعه شاهزاده ابراهیم(ع)، مأخذ: همان.

تصویر ۲۱. در زیرزمین بقعه میرنشانه، مأخذ: همان.

تصویر ۲۲. در ورودی بقعه شازده هادی (ع) بیدگل، مأخذ: همان.

معروف به میرنشانه

این در متعلق به زیرزمین بقعه و ابعاد آن ۱۲۵×۵۸ سانتی متر است که با قاب و صفحه نجاری شده، به طوری که یک قاب افقی در بالا و پایین در و دو قاب کشیده عمودی روی هر لنگه وجود دارد (تصویر ۲۱). فضای باهوها و کش و میانکش‌ها این با نقش گل و بوته مزین شده است. قاب‌های میانی با نقوش گل و مرغ و به روش نقاشی روی چوب مزین شده و در قاب‌های بالایی و پایینی روی کتیبه آمده: «وقف زیارت جناب حسین بن موسی علیه التحیه و الثناد نمود این در را محمد بن اسمعیل مرحوم آقا گنجعلی کاشانی هرکه طمع کند بلعنت خدا و نفرین رسول گرفتار شود. به تاریخ رجب المرجب فی سنه ۱۲۳۶».

در ورودی بقعه شازده هادی بیدگل

ابعاد آن ۲۰۰×۳۳۰ سانتی متر است. قاب‌های پیشانی در را گره هشت و قاب‌های لنگه‌ها گره هشت و پیلی است. در چهارچوب میان پیشانی و لنگه‌ها متن «بیاد شهیدان سید عباس و سید محمود فدائی» مندرج روی پلاک فلزی و در میانکش‌های پایینی «واقفین سید محمد فدائی، سید ابوالقاسم فدائی، سید عباس فدائی زیارت امامزاده هادی بیدگل عمل استاد حسن عشاقی اصفهانی-۱۲۷۸» معرق کار شده است (تصویر ۲۲).

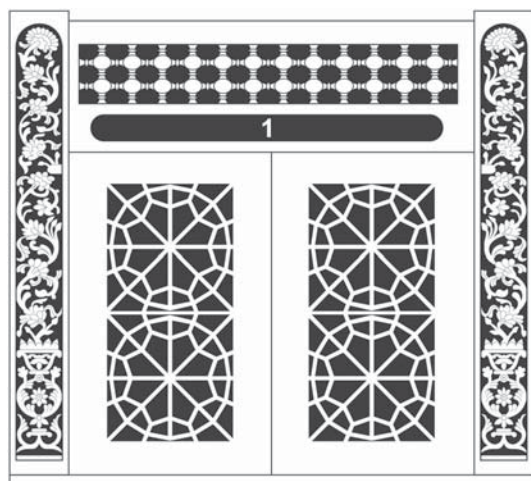
در ضریح بقعه امامزاده هاشم بیدگل

ابعاد در ضریح ۱۱۰×۱۰۵ سانتی متر است که با نقوش گل، بوته و گره هشت مشبک مزین شده و بالای لنگه‌ها آمده: «حسب الفرمایش جناب مستطاب سلاله السادات العظام

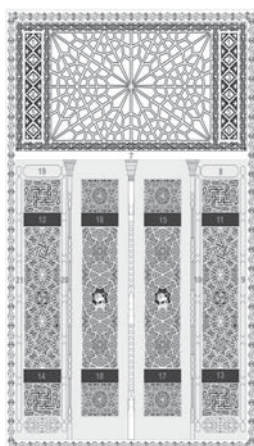
امیر عبدالباقی طباطبایی سنه ۱۳۱۳». روی در دیواره‌های کناری ضریح که در ارتفاع نصب شده، گره دوازده و شش در قاب‌ها و گره چهار قل در حاشیه آن‌ها به کار رفته است (تصویر ۲۳). همچنین به قلم ثلث آمده: «سعی حقیر سید حسین با مرحوم میرزا عبدالباقی طباطبایی البیدگلی عمل استاد علی نجار جمادی الولید سنه ۱۳۲۲». «هاشم پسر عزیز شاه نجف است بر منکر شاهزاده هاشم لعنت ۱۳۲۲» و «این روضه که رشک بست باغ جنت جبریل کند در آستانش خدمت ۱۳۲۲».

در قدیمی بقعه حبیب بن موسی

در ورودی بقعه حبیب بن موسی (ع)، دری چهار لنگه به ابعاد ۳۵۴×۲۲۷ سانتی متر وجود دارد که به روش قاب و صفحه کار شده است. در کتاب آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان و نطنز، این در را دو لنگه معرفی کرده‌اند؛ احتمالاً لنگه‌های کناری و پیشانی در سال ۱۳۶۵ در فرایند مرمت افزوده شده است. «انگیزه نامیدن این بقعه به نام «حبیب بن موسی» وجود کتیبه‌ای است بر در دو لنگه بقعه که مضمون آن چنین است: هذا الباب علی مشهد المقدس السلطان حبیب بن موسی ابن جعفر (ع)، (حاج سید جوادی و همکاران، ۱۳۷۲: ۴۲۱). روی هر لنگه سه قاب قرار دارد. پیشانی از گره مشبک دوازده و شش و نام ائمه تشکیل شده است» (تصویر ۲۴). در لنگه‌های قدیمی، قاب‌های بالایی و پایینی از گره ده کند و لقاط مملو از گل و بوته است و قاب بزرگ میانی به گره هشت طبل‌دار مزین شده است. شمسه میانی در این قاب، نقش شیر و خورشید دارد. قاب‌های بالایی و پایینی لنگه‌های کناری و جدید از گروه ده و پیلی است و قاب بزرگ میانی از همان

تصویر ۲۳. دَر ضریح بقعه امامزاده هاشم (ع) بیدگل، مأخذ: همان.

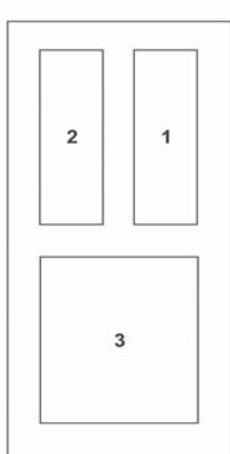
تصویر ۲۴. دَر بقعه حبیب موسی (ع)، مأخذ: همان.

اتمام پذیرفت سنه ۱۲۹۲ | ۱۹. فمن دخل حصنی امن من
عذابی | ۲۰. یا رحیم | ای حرم دریده گریبان گشوده
مو | یا عظیم | فریاد بر در حرم کبریا زدند | یا مجید |
روح‌الامین نهاده به زانو سر حجاب | یا صمد | تاریک شد
ز دیدن آن چشم آفتاب | یا امین | ترسم جزای قاتل او
چون رقم زدند | یا رشید | یکباره بر جریده رحمت قلم
زدند | ۲۱. یا کریم | دست عتاب حق به درآید ز آستین |
یا جمیل | چون اهل بیت دست در اهل ستم زدند | یا ستار |
از صاحب‌عزا چه توقع کنند باز | یا سرمد | آن ناکسان
که تیغ به صید حرم زدند | پس برسانان کنند سری را که
جبرئیل | یا رفیق | شوید غبار گیسویش از آب سلسبیل.

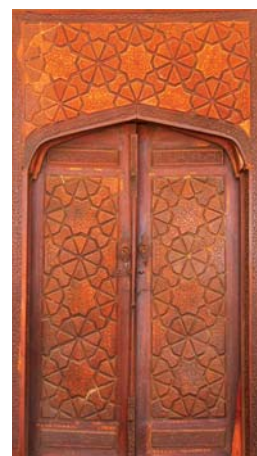
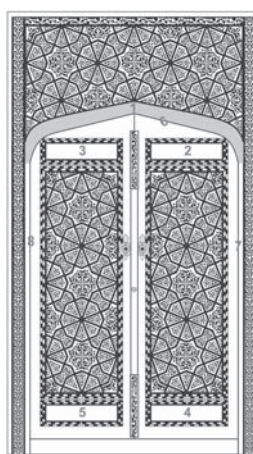
دَر بقعه امامزادگان محمد اوسط و ضریح (ع)
ابعاد کامل دَر ۲۴۷×۱۵۰ سانتی‌متر است. این دَر از یک

گره هشت طبل‌دار با لقاط مملو از گل و پیچک نقش بسته با
این تفاوت که در شمس‌ها به جای نقش شیر و خورشید،
نام علی در شمسه میانی به صورت سواد و بیاض و به قلم
کوفی بنایی، شش مرتبه، در شمسه بالایی نام علی و کلمه‌الله
به همان قلم و چهار مرتبه و در شمسه پایینی نیز نام محمد
چهار مرتبه منبت شده‌اند.

روی چارچوب و حاشیه پیشانی، نقوش گیاهی، پیچک و
اسلیمی تکرار شده و در کناره‌های پیشانی و باهوها و
کش و میانکش‌های لنگه‌ها، کتیبه‌هایی به خط نستعلیق و
ثلث به کار رفته است، از جمله: ۱. الله | ۲. محمد | ۳. علی | ۴.
فاطمه | ۵. حسن | ۶. حسین | ۷. در عهد جمهوری اسلامی
به دستور امام‌جمعه و نماینده امام در کاشان آیت‌الله سید
مهدی یتربی این دَر مرمت و نوسازی شد. سال ۱۳۶۵.
اثر جواد شفائی | ۸. ولایت علی ابن ابیطالب حصنی | ۹.
یا الله | برخوان غم چو عالمیان را صلا زدند | یا حنان |
اول صلا به سلسله انبیا زدند | یا حمید | نوبت به اولیا چو
رسید آسمان تپید | یا قهار | زان ضربتی که بر سر شیر
خدا زدند | یا فتاح | بس آتشی ز اخگر الماس ریزه‌ها | یا
صبار | فروختند و بر حسن مجتبی زدند | ۱۰. یا رحمن |
وانگه سرادقی که ملک محرمش نبود | یا منان | کردند از
مدینه و در کربلا زدند | یا رزاق | پس ضربتی که از آن
جگر مصطفی درید | یا مختار | بر حلق تشنه خلف مرتضی
زدند | یا غفار | وز تیشه ستیزه در آن دشت کوفیان | یا
متین | بس نخل‌ها ز گلشن آل عبا زدند | ۱۱. بسم‌الله الرحمن
الرحیم | ۱۲. انا اعطیناک الکوتر | ۱۳. فصل لربک وانحر |
۱۴. ان شانئک هو الابر | ۱۵. قال النبی انا مدینه العلم و علی
بابها حضره محمد هاشم سنه ۱۲۹۲ | ۱۶. نصر من الله و
فتح قریب و بشر المومنین و به نستعین | ۱۷. هذا الباب علی
مشهد المقدس السلطان حبیب بن موسی بن جعفر | ۱۸.
بسعی و تولیت و اهتمام جناب ملاعلی اکبر شهیر بعطار

تصویر ۲۷. دو در غربی بقعه چهل تن، مأخذ: همان.

تصویر ۲۵. در آرامگاه امامزادگان محمد اوسط و ضریر (ع)، مأخذ: همان.

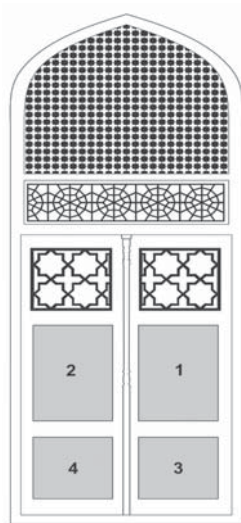
دخیل نجار حسین نشلجی ۱۳۷۹ شمسی | ۷ و ۸. اعوذ بالله من الشیطان الرجیم: آیه ۲۸۴ و ۲۸۵ سوره بقره.

درهای بقعه چهل تن

بقعه چهل تن دارای شش در چوبی است که از نظر هنری ارزش چندانی ندارند و به صورت شتاب زده ساخته شده‌اند. این درها، دو به دو از ابعاد یکسان و قاب بندی مشابهی برخوردارند و تنها در متن کتیبه‌ها تفاوت دارند. دو در شمالی و جنوبی بقعه، هر یک با ابعاد ۱۶۰×۳۶۰ سانتی متر، دارای یک پیشانی با قوس جناغی و نقش خفته و راسته مشبک و در حاشیه پایین با آلت چینی شش هستند (تصویر ۲۶). قاب مربع با نقش هشت و بازو بند در بالا، قاب مستطیلی با کتیبه به خط ثلث در میان و قاب مربع کتیبه دار در پایین لنگه‌ها به چشم می‌خورد که به این شرح است: ۱. سوره ناس | ۲. سوره فلق | ۳. یا سید الشهداء حسین بن علی | ۴. یا علی بن الحسین یا زین العابدین؛ و ۱. سوره توحید | ۲. سوره کافرون | ۳. یا امیر المؤمنین علی بن ابیطالب | ۴. یا حسن بن علی ایها سبط اکبر.

در دیوارهای غربی نیز دو در تک لنگه به ابعاد ۸۸×۱۷۳ سانتی متر وجود دارد که با دو قاب عمودی در بالا و یک قاب افقی در پایین نجاری شده و حاوی کتیبه‌های زیر هستند: ۱. یا برهان یا حنان | ۲. یا منان یا دیان | ۳. یا انیس من لا انیس له یا طیب من لا طیب له؛ و ۱. یا سیوح یا قدوس | ۲. یا رحمن یا رحیم | ۳. یا رفیق من لا رفیق له یا حبيب من لا حبيب له.

در جداره شرقی نیز دو در تک لنگه به ابعاد ۲۲۵×۱۱۵ سانتی متر دارد که با شش قاب عمودی نجاری شده‌اند (تصویر ۲۸) و کتیبه‌هایی با مضامین زیر دارند: ۱. یا جعفر بن محمد الصادق | ۲. یا محمد بن علی باقر العلوم | ۳. علی حبه جنه قسیم النار والجنة | ۴. وصی المصطفی حقا امام الانس والجنة | ۵. یا علی بن موسی الرضا | ۶. یا موسی بن جعفر کاظم و در کتیبه دیگر: ۱. یا علی بن محمد الهادی | ۲. یا محمد

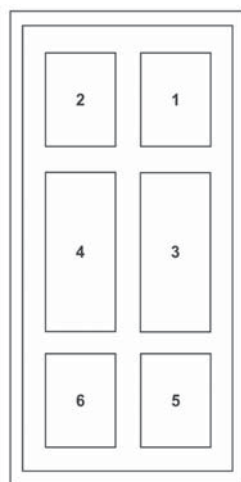

تصویر ۲۶. دو در غربی بقعه چهل تن، مأخذ: همان

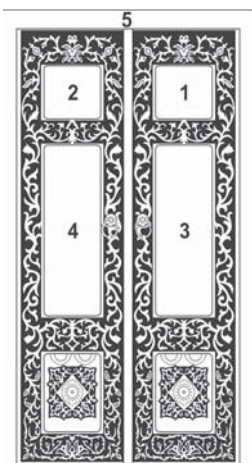
پیشانی با قوس پنج او هفت کند و دو لنگه تشکیل شده است. فضای پیشانی و قاب بزرگ میانی روی لنگه‌ها به وسیله گره چینی توپر گره هشت طبل دار، مملو از نقش‌های اسلیمی منبت کاری شده است (تصویر ۲۵). قاب‌های بالایی و پایینی لنگه‌ها، حاشیه پیشانی، تورفتگی چهارچوب کتیبه‌هایی به خط نستعلیق و ثلث است، از جمله: ۱. آیه الكرسي: قال الله تعالى لا اله الا هو والعلی العظیم | ۲. آیه ۱۸ سوره جن: قال الله تبارک و تعالی فی محکم کتابه و ان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احدا | ۳. آیه ۱۰۸ سوره توبه | ۴. آیه ۷۸ سوره اسراء | ۵. اللهم افتح ابواب الخیر و الرحمة واعف و اغفر... غفران الرحمة... احمد بن محمد القاضی... | ۶. این در با نظارت مالی میراث فرهنگی کاشان تعمیر شد، عمل استاد

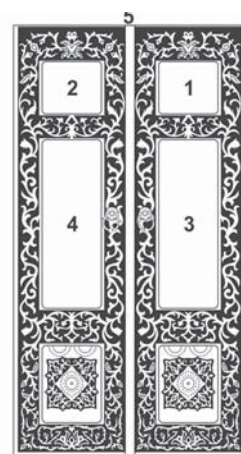
تصویر ۲۹. دَر قدیمی جبهه غربی بقعه امامزاده محمود(ع) -
علوی، مأخذ: همان.

تصویر ۲۸. دَر شرقی بقعه چهل تن، مأخذ: همان.

تصویر ۳۱. دَر جبهه غربی بقعه امامزاده محمود(ع) - علوی،
مأخذ: همان.

تصویر ۳۰. دَر جبهه جنوبی بقعه امامزاده محمود(ع) - علوی،
مأخذ: همان.

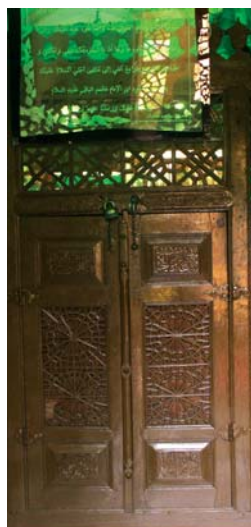
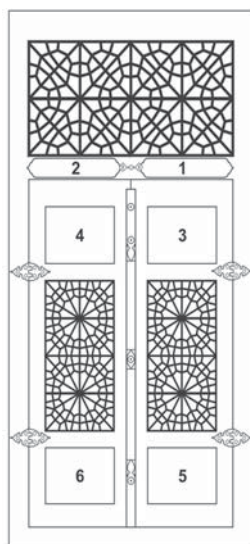
قاب مستطیلی در پایین با نقوش گیاهی، دو قاب مستطیلی در وسط و دو قاب مربعی در بالای لنگه‌ها با کتیبه است. باهو، کش و میانکش‌ها نیز مملو از نقوش گیاهی و پیچان هستند (تصویر ۳۰). متن کتیبه قاب‌ها و چهارچوب بالایی به ترتیب شماره‌گذاری و بازخوانی شده‌اند: ۱. علی فاطمه | ۲. حسن حسین | ۳. سیدی یا خاتم الاطهار یابن العسکری العجل یا جامع الاسرار یابن العسکری تا یکی باطل به جولان تا یکی حق در حجاب این حجاب از روی حق بردار یابن العسکری ناله‌های مادرت زهرا هنوز آید به گوش از میان آن در و دیوار یابن العسکری گرنمی‌شد نیلی از سیلی کین روی بتول کی سکینه دید آن آزار یابن العسکری | ۴. ای نبی را عزت اجداد یابن العسکری ای علی را ارشد اولاد یابن العسکری ظلم کردند آن‌قدر بر حیدر و اولاد او تا

بن علی التقی | ۳ و ۴. آیه الكرسي تا هو العلی العظیم | ۵ و ۶. یا حجه بن الحسن المهدی یا حسن بن علی العسکری.

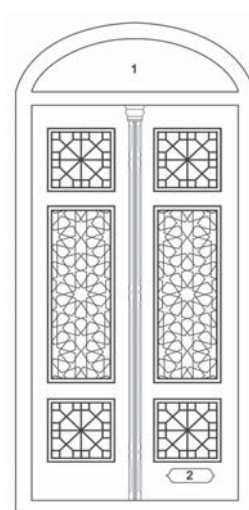
دَرهای بقعه امامزاده محمود(ع) - روستای علوی

دَر قدیمی جبهه غربی بقعه، با ابعاد ۱۲۵×۲۳۰ سانتی‌متر، دارای دو کتیبه به خط ثلث در قاب‌های بالایی است: گشاده باد بدولت همیشه این درگاه بحق اشهد ان لا اله الا الله عمل استاد قنبرعلی ابن مرحوم وقف آستانه مقدسه امامزاده سلطان محمود بن امام محمدباقر (ع) نمود این دَر را میرزا اسماعیل بن فتحی الحسینی المشهدی به تاریخ شهر ربیع‌الاول ۱۰۷۷ (تصویر ۲۹).

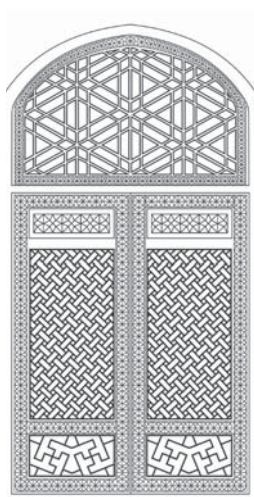
دَر جبهه جنوبی بقعه، دَری دو لنگه به ابعاد ۱۴۰×۲۳۰ سانتی‌متر و قاب و صفحه نجاری شده است که دارای دو

تصویر ۳۳. در ضریح بقعه امامزاده محمود(ع)-علو، مأخذ: همان.

تصویر ۳۲. در جبهه شرقی بقعه امامزاده محمود(ع)-علوی، مأخذ: همان.

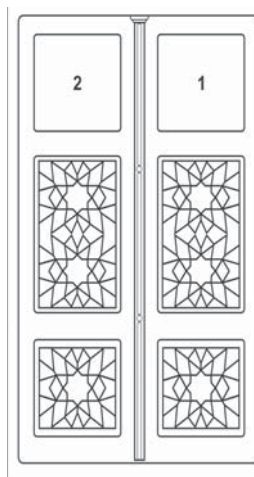
تصویر ۳۵. در شرقی بقعه امامزادگان طاهر و منصور(ع)، مأخذ: نگارندگان.

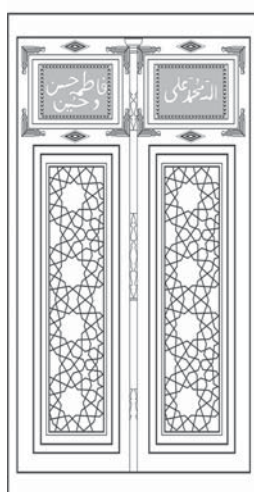
تصویر ۳۴. در قدیمی بقعه امامزادگان طاهر و منصور(ع)، مأخذ: نراقی، ۱۳۸۲: ۱۷۵.

السلام علیک یا سلطان محمودابن امام محمدباقر علی خیرالبشر من ابی فقد کفر. سازنده و تقدیم کننده: استاد حسین کارگر. ابعاد در ایوان شرقی ۲۹۰×۱۳۰ سانتی متر است. این در دارای یک پیشانی با قوس دسته سبیدی و متن «السلام علیک یا سلطان محمودبن امام محمدباقر علیه السلام سنه ۱۴۳۱ قمری بانی حاج عباس حیدری علوی ۱۳۸۹ شمسی» با دو لنگه که هر یک حاوی یک قاب مربع با گره چهار قل در بالا و پایین؛ و یک قاب مستطیلی با گره ده تند در وسط است (تصویر ۳۲). همچنین در میانکش تحتانی لنگه سمت راست نام سازنده بدین گونه درج شده است: «عمل استاد حسن تسلطی کاشان»

عزاشد بهر ما اعیاد یابن العسکری کشتن یک مادری مانند زهرا کی رود تا قیامت از دل اولاد یابن العسکری شیعیان را داغ زهرا و غم اولاد او کرده گریان تا صف میعاد یابن العسکری ۵. عمل احمد نجار حسینی فرزند مرحوم استاد دخیل به تاریخ ۱۳۸۱ هجری شمسی. در دو لنگه دیگری با ابعاد ۳۰۰×۱۶۰ سانتی متر در ضلع غربی ایوان جنوبی قرار دارد. در قسمت خورشیدی آن، نقوش انعکاسی به روش قواره بری اجرا شده است. قاب‌های بالایی از گره هشت و سکرو و نام‌های الله و محمد در لقاط مرکزی و قاب‌های پایینی از همان گره با نام‌های علی و فاطمه در لقاط مرکزی نجاری شده‌اند (تصویر ۳۱). محتوای کتیبه‌های میانکش‌ها نیز به ترتیب به شرح زیر است:

تصویر ۳۶. دَر جنوبی بقعه امامزادگان طاهر و منصور(ع)، مأخذ: همان.

تصویر ۳۷. دَر جنوبی بقعه امامزادگان طاهر و منصور(ع)، مأخذ: همان.

دَر ضریح بقعه امامزاده محمود

دَر ضریح بقعه امامزاده محمود با ابعاد ۹۰×۱۹۰، دارای یک پیشانی با گره هشت و دو لنگه که هر یک حاوی یک قاب مشبک با گره دوازده و شش و یک قاب مربع مزین به کتیبه در بالا و پایین لنگه‌ها با این مضامین است: ۱. مرمت ضریح امامزاده به وسیله میراث فرهنگی کاشان | ۲. عمل استاد دخیل نجار حسینی دی‌ماه ۱۳۷۹ شمسی | ۳. ناعلیا مظهرالعجایب | ۴. تبارک الذی بیده الملك ۱۲۸۲ | ۵. انا ففتحنا لك فتح مینا | ۶. از جاء نصرالله والفتح.

دَر بقعه امامزادگان طاهر و منصور

حسن نراقی در مورد دَر تاریخی این بقعه نوشته است: «روی دَر کنده‌کاری شده بقعه، پس از ذکر نام دوازده امام، نوشته شده: و تمت هذا الباب بامر صاحب‌العظم‌الخواجه مظفرالدین مسعود فی سنه ۹۳۴» (تصویر ۳۴).

اما در بازدید میدانی که از این مکان صورت گرفت اثری از دَر قدیمی نبود و به سرعت رفته بود و به جای آن ۳ دَر جدید در جبهه‌های شرقی و جنوبی نصب شده‌اند (تصویر ۳۵). دَر شرقی بقعه با ابعاد ۱۹۰×۳۵۰ سانتی‌متر، دارای پیشانی با قوس شبدری کند و حاشیه‌ای با کتیبه‌ای به قلم نستعلیق است. هر دو لنگه دَر حاوی یک قاب مستطیل عمودی با نقش حصیری در وسط و قاب مستطیل بالا با کتیبه به خط رقاع و قاب مستطیلی با گره پیلی در پایین نجاری شده است. فضای باهو و میانکشی‌ها نیز مزین به کتیبه‌هایی به خط ثلث است. متن کتیبه‌های دَر به شرح زیر خوانش شده‌اند:

۱. به مدح آل نبی گر قلم زند مشتاق / گفتند از سر تکریم خود ورا مشغول / غلام طاهر و منصور گشته‌ام همه عمر / که دیو نفس ز پاکی مقدس بود و ملول / ز نیم چنگ به دامان اهل بیت رسول / بهینم سر به سرای دو گوشوار بتول / بگير حاجت خود را از این استاد که نیست / به جز محبت این خاندان دعا مقبول | ۲. آیت‌الکرسی | ۳. قال علی بن موسی الرضا ین کن محبا لال محمدع و ان کنت فاسقا و محبا لمحبهم و ان کانوا فاسقین | ۴. مثل اهل بیتی مثل سفینه نوح من رکبها نجا و من تخلف عنها غرق حرره ۱۴۱۴ | ۵. اثر استاد علی محمد کارگر | ۶. سنه ۱۳۷۱ ه. ش. همچنین، پشت دَر، به جای کتیبه‌ها از گره چهار لنگه استفاده شده است.

دَر جنوبی اول بقعه با ابعاد ۱۹۵×۱۳۰ سانتی‌متر دارای دو لنگه با یک قاب عمودی، گره یازده و ده در پایین و یک قاب افقی در بالا با نام‌های «الله، محمد، علی» و «فاطمه، حسن، حسین» است (تصویر ۳۶).

دَر جنوبی دوم با ابعاد ۱۹۵×۱۳۰ سانتی‌متر دارای دو لنگه با یک قاب گره هشت در پایین و میانه و قاب بالایی با عبارت «انما یعمّر مساجدالله من امن الله والیوم الآخر» نجاری شده است (تصویر ۳۷).

دَر بقعه امامزاده حسین(ع) - باریک‌سیف اردهال

دَر جنوب غربی بقعه امامزاده با ابعاد ۱۶۰×۲۵۰ سانتی‌متر از دو لنگه تشکیل شده و شامل قابی با گره هشت و سکرو در پایین، قابی در وسط مزین به کتیبه و قابی در بالا با گره هشت و ترقه نجاری شده است (تصویر ۳۸). باهوها و میانکشی‌ها از میانه به پایین منقوش به گل و پیچک و از وسط به بالا مزین به کتیبه‌هایی با این مضامین هستند: ۱. یا الله | ۲. قسمتی از شعر عربی فرزدق در وصف امام سجاد(ع): هذا الذی تعرف البحطاء و طاعته و البیت یعرفه والحل والحرم هذا ابن خیر عباد الله کلهم هذا التقی النقی الطاهر العلم هذا ابن فاطمه ان کنت جاهله بجده انبیاء الله قد

و حاشیه طبل؛ و در پایین قاب مستطیلی با ستاره هشت است (تصویر ۴۰). فضای باهوه‌ای بالا نیز با نقش لوز تزئین شده‌اند. میانکشی‌ها، چهارچوب بالای لنگه‌ها و حاشیه پیشانی دارای کتیبه‌هایی به قلم شبه ثلث و نسخ هستند: ۱. زنده‌باد زمامدار ایران | حجه بن الحسن | علی بن محمد | علی بن موسی | جعفر بن محمد | علی بن الحسین | حسن | علی | یدالله فوق ایدیهم | الله | محمد | فاطمه | حسین | محمد بن علی | موسی بن جعفر | حسن بن علی | خادم نعمت‌الله انصاری | ۲. گفت بمن بگو گل بستان کیست | گفت فرزند عابدین ثمر باغ حیدر است | گفت بگو که نام شریفش چه است و گفت | سلطان به حسین نام و عزیز پیمیرست | ... روی التجا | حاجت‌روا به نزد خداوند اکبر است | واقف سید حسین بابایی | ۳. این در ز کیست این هم با زیب و زیور است | از کیست این مقام که بسی روح‌پرور است | بوی خوشی رسد به مشام از این ضریح | کز بوی مشک و عنبر سا را نکوتر است | پرسید مر از یکی که در او خفته است و گفت | یک نوگلی ز گلشن ز هوای اطهر است | ۴. السلام علیک یا ابا عبدالله | ۵. استاد دخیل الله حسینی خاکسار این درگاه | ۶. نثار روح این بزرگوار و اموات صلوات ختم کنید سنه ۱۳۵۰ شمسی | ۷. این زمان دست به دامان کسی باید شد که بود نام گرامش علی عمرانی | ۸. نشلج | ۹. کاشان.

دسته‌بندی محتوایی کتیبه‌های درهای چوبی بقاع متبرکه کاشان

کتیبه‌های درهای چوبی بقاع متبرکه کاشان را می‌توان از نظر مضمون و محتوا در هفت گروه زیر طبقه‌بندی کرد:

الف. قرآنی

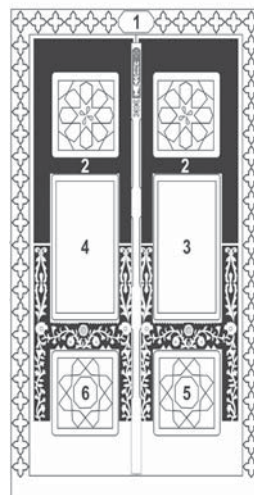
آیات و سوره‌های قرآنی بخش مهمی از محتوای کتیبه‌ها را تشکیل می‌دهند. سوره‌هایی همچون آیه‌الکرسی، کوثر، ناس، کافرون، فلق، حمد و توحید و آیاتی از سوره‌های صف، مائده، آل عمران، زمر، توبه، بقره، جن و اسراء بخش‌هایی از درها را زینت داده‌اند.

ب. تاریخی

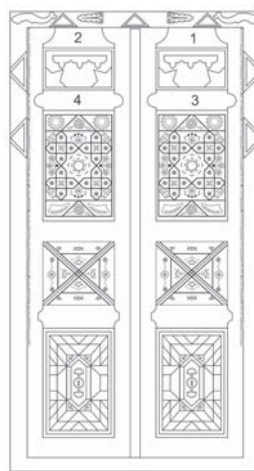
این کتیبه‌ها اطلاعات مربوط به تاریخ ساخت آثار را دربردارند و در دو دسته قابل بررسی‌اند:

۱. آن‌ها که به صورت مستقیم و واضح، سال ساخت را بیان کرده‌اند؛ مانند در شرقی بقعه سلطان‌علی بن محمد باقر (ع) در اردهال کاشان: «به تاریخ سنه ثلثین و ثمانمائه» یا در ورودی کتابخانه آستان همان بقعه: «سنه یک هزار و چهارصد و سی».

۲. آن‌ها که به صورت غیرمستقیم، با حروف ابجد و در قالب کلمات آهنگین یا شعر تاریخ ساخت (ماده تاریخ را مطرح کرده‌اند) مانند در ضریح چوبی بقعه امامزاده میراحمد (ع): «بگرفت خامه و پی تاریخ آن نوشت چوبی

تصویر ۳۸. در جنوب غربی بقعه امامزاده حسین (ع) - باریکرسیف اردهال، مأخذ: همان.

تصویر ۳۹. در جنوب شرقی بقعه امامزاده حسین (ع) - باریکرسیف اردهال، مأخذ: همان.

ختموا مقدم بعد ذکرالله ذکرهم فی کل بدء و مختوم به الکلم التماس دعا | ۳. سوره حمد | ۴. سوره توحید | ۵. عمل استاد دخیل | ۶. نجار حسینی نشلج.

در جنوب شرقی بقعه با ابعاد ۱۱۵×۲۰۵ سانتی‌متر، شامل دو لنگه با چهار قاب است (تصویر ۳۹). قاب دوم از بالا مزین به گره هشت بازوبندی و میانکشی‌ها حاوی این نام‌ها هستند: «الله، محمد، علی، فاطمه، حسن و حسین» (تصویر ۳۹).

ابعاد در جنوبی دیگر امامزاده ۱۸۰×۳۲۰ سانتی‌متر است و پیشانی با قوس چهل خم و حاشیه کتیبه دارد. دو لنگه با یک قاب مستطیل عمودی در میانه با نقش ستاره هشت، قاب مستطیلی افقی در بالا با نقش گره هشت، چهار لنگه طبل‌دار

تصویر ۴۰. دَر جنوبی بقعه امامزاده حسین(ع) - باریکرسیف اردهال، مأخذ: همان.

نجا و من تخلف عنها غرق» نیز که بر دَر شرقی بقعه طاهر و منصور، حدیث سفینه از پیامبر(ص) را بازگو می‌کند که در آن اهل بیت را به کشتی نوح تشبیه کرده و توس آن‌ها را نجات‌بخش تلقی می‌کند. این حدیث برای اثبات جایگاه اهل بیت(ع) توسط شیعیان به کار می‌رود. کتیبه دیگری که بر دَر ضریح بقعه امامزاده محمود(ع) و بقعه سلطان عطابخش(ع) کنده‌کاری شده، «نادعلیا مظهرالعجائب تجده عوناً لک فی النوائب کل غم و هم سینجلی بولایتک یا علی یا علی یا علی» است که برگرفته از جلد بیستم بحارالانوار، ص ۷۳ می‌باشد و در وصف امام علی(ع) سروده شده و توصیه به یاری جستن از امام علی(ع) در سختی‌ها و گرفتاری‌ها می‌کند.

ث. واقفان و سازندگان

در برخی کتیبه‌ها، نام سازنده یا واقف به صورت مستقیم و در برخی موارد به صورت غیرمستقیم و با لقب مکتوب شده است. کتیبه‌هایی که با لقب و یا غیرمستقیم هستند مانند کتیبه دَر جنوبی بقعه سلطانعلی بن محمدباقر(ع): «تقرباً بهذا الباب الی باب الرحمة الرحیمه غلام شاه حسن بن دوربیک ابن المرحوم علی بیک تکلو فی ۹۵۰» و کتیبه دَر بقعه سلطان عطابخش(ع): «وقف هذا الباب علی مشهد سلطان عطابخش بن الامام الصادق موسی بن جعفر علیهما السلام استاد میرزا علی پود فروش فی سنه تسع و

حصار معدن علم خدا بود» یا دَر اصلی قدیمی بقعه سلطان میراحمد(ع): «آنکه از درگاه لطف عام او حاجت ارباب جت شد روا ماند این مصراع پی تاریخ قبله خلق جهان باب هدا».

پ. شهادتین

اصل و پایه دین اسلام را شهادتین تشکیل می‌دهد که مانند شعارهای کوتاهی بر روی دَرها مکتوب شده‌اند؛ همچون کتیبه‌های درج شده بر دَر فعلی کتابخانه بقعه سلطانعلی بن محمدباقر(ع): «لا اله الا الله، محمد رسول الله و علی ولی الله».

ت. روایی

از میان کتیبه‌های مورد مطالعه، نمونه‌هایی وجود دارند که یادآور داستان یا روایتی تاریخی هستند که در ادامه به معرفی برخی از آن‌ها می‌پردازیم؛ مانند: «انا مدینه العلم و علی بابها». این کتیبه که روی دَر شرقی بقعه سلطانعلی بن محمدباقر(ع)، دَر بقعه سلطان میراحمد(ع)، دَر بقعه امامزاده ابراهیم(ع) و دَر بقعه حبیب موسی(ع)؛ اشاره به حدیثی از پیامبر اکرم(ص) دارد که خود را شهر علم و حضرت علی(ع) را دروازه شهر و درواقع راهی برای رسیدن به شهر علم معرفی کرده است. این حدیث برای اثبات مرجعیت دینی و جایگاه امام علی(ع) بعد از پیامبر(ص) توسط شیعیان به کار می‌رود. کتیبه «مثل اهل بیتی مثل سفینه نوح؛ من رکبها

مدح و ثنا می‌پردازند مانند کتیبه «مرا مفتوح ابواب باب فتح نمود/دَری ز عالم احسان بروی ما بگشود» که روی قاب‌های همان در منبت شده است یا قسمتی از شعر عربی فرزдық در وصف امام سجاد(ع) که بر باوها و میانکشی‌های در جنوب غربی بقعه امامزاده حسین(ع) کنده‌کاری شده است: «هذا الذی تعرف البطحاء و طاعته و البیت يعرفه والحل والحرم هذا ابن خیر عبادالله کلهم هذا التقی النقی الطاهرالعلم هذا ابن فاطمه ان کنت جاهله بجده نبیاء الله قد ختموا مقدم بعد ذکر الله ذکرهم فی کل بدء و مختوم به الکلم».

چ. اسماء الهی و نام ائمه

اسماء متبرکه خداوند و ائمه اطهار در بسیاری از آثار چوبی به چشم می‌خورد و موجب قداست و معنویت آن‌ها شده است. علاوه بر آیات قرآنی که بسیاری از درهای چوبی را مزین کرده‌اند، اسماء خداوند به عربی و فارسی، در اشعار متجلی شده و روی درهای متعددی به چشم می‌خورند. ذکر خداوند در عباراتی همچون «یا رافع الدرجات» و «یا قاضی الحاجات» بر بقعه امامزاده محمد(ع) انسان را به فروتنی و تواضع دعوت می‌کنند. نقاط طلایی درها مختص این اسامی بوده و نگاه زائر را به‌سوی خود می‌کشاند. همچنین، بر در غربی بقعه چهل تن، ذکر «یا برهان یا حنان»، «یا منان یا دیان» و «یا انیس من لا انیس له یا طیب من لا طیب له» حک شده است. نمونه دیگر، وجود نام ائمه بر درهاست، مانند کتیبه‌های در شرقی بقعه چهل تن: «یا جعفر بن محمدالصادق»، «یا محمد بن علی باقرالعلوم»، «علی حبه جنه قسیم النار والجنه»، «وصی المصطفی حقاً امام الانس والجنه»، «یا علی بن موسی الرضا» و «یا موسی

خمسین و تسعمائه».

از دیگر اشکالی که به معرفی واقفان یا سازندگان می‌پردازند، مانند کتیبه در جنوبی شرقی بقعه سلطانعلی بن محمدباقر(ع) که روی دماغه کنده‌کاری شده است: «ساخت این در را شاه مهر در تاریخ ظن بنده سلطان علی محمود مولانا حسن» و کتیبه در جنوبی بقعه شازده حسین(ع): «این زمان دست به دامن کسی باید شد که بود نام گرامش علی عمرانی»؛ نوع دیگر کتیبه‌هایی هستند که مستقیم و بدون لقب نام سازنده را بازگو می‌کنند، مانند در کتابخانه بقعه سلطانعلی بن محمدباقر(ع): «درودگر: محمود عزیزی فینی» یا کتیبه در دیگر همان زیارت: «عمل استاد محمد اسماعیل جویانی».

در دوره‌های تیموری و صفوی، اغلب سازندگان، نام خود را در بخش‌های پایینی درها که دید کمتری داشت، حک می‌کردند اما از دوره قاجار به بعد، نام واقفان یا سازندگان بیشتر در قسمت‌های بالایی درها دیده می‌شود، چنان‌که در در بقعه‌های امامزادگان طاهر و منصور و بقعه حبیب بن موسی(ع) که در دوره جمهوری اسلامی مرمت شده، مشهود است.

ج. مدح و ثنا

این دسته از کتیبه‌ها را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد: گروه اول، کتیبه‌هایی هستند که در قالب عبارات کوتاه به ستایش و ثنای خداوند می‌پردازند، مانند «هو الله سبحانه» که در بخش فوقانی در بقعه سلطان میراحمد(ع) حک شده است. گروه دوم کتیبه‌هایی هستند که در قالب شعر به

جدول ۲. تفکیک محتوا و قلم‌های به‌کاررفته در کتیبه درهای چوبی بقاع متبرکه کاشان. مأخذ: همان

دوره تاریخی	محتوای کتیبه‌ها	قلم کتیبه‌ها
تیموری	واقفان و سازندگان، تاریخی، قرآنی، روایتی، اسماء الهی و مدح و ثنا	رقاع، نسخ، ثلث
صفوی		نسخ و ثلث
قاجار		نستعلیق و ثلث
پهلوی	واقفان و سازندگان، تاریخی، قرآنی، اسماء الهی و مدح و ثنا	نسخ، شبه ثلث، نستعلیق و ثلث
جمهوری اسلامی(معاصر)	واقفان و سازندگان، تاریخی، قرآنی، روایتی، اسماء الهی، شهادتین و مدح و ثنا	نستعلیق، ثلث، رقاع و کوفی بنایی

نتیجه

بقاع متبرکه کاشان از نظر آرایه‌های معماری، مزین به هنرهای متنوع و قابل توجهی است که در میان آن‌ها، کتیبه‌های آثار چوبی به‌ویژه دَرها، از نظر بصری و محتوایی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در مجموع، ۳۹ دَر مورد مطالعه قرار گرفت که از این میان ۵ درصد متعلق به دوره تیموری، ۲۱ درصد به دوره صفوی، ۱۵ درصد به دوره قاجار، ۱۰ درصد به دوره پهلوی و ۴۹ درصد به دوره معاصر (جمهوری اسلامی) تعلق دارند. بر اساس نتایج پژوهش، مضامین تاریخی، قرآنی، اسماء الهی، مدح و ثنا و نام سازندگان و واقفان در همه دوره‌های مورد بررسی دیده می‌شود؛ با این حال، شهادتین تنها در دوره معاصر مشاهده شده و روایات نیز در تمامی دوره‌ها به‌جز دوره پهلوی وجود داشته است. مورد دیگر نحوه به‌کارگیری و درج نام سازندگان و واقفان دَرهای مورد مطالعه است، به‌طوری‌که از دوره تیموری تا پهلوی، این نام‌ها اغلب به‌صورت غیرمستقیم و همراه با القاب همراه بوده و بیشتر در قسمت‌های پایینی دَرها جای گرفته‌اند تا کمتر در معرض دید باشند؛ اما در دوره معاصر، نام واقفان و سازندگان بدون القاب و به‌صورت صریح ثبت شده و محل درج آن‌ها نیز از اهمیت کمتری برخوردار بوده است. این امر نشان‌دهنده فروتنی و تواضع هنرمندان سنتی و تأمل آن‌ها در خلق آثارشان در مقایسه با شتاب و کاهش ظرافت هنری در دوره معاصر است. برای نمونه، می‌توان به عبارت «ساخت این دَر را شاه مهر در تاریخ ظن بنده سلطان علی محمود مولانا حسن» بر دَر جنوبی بقعه سلطان علی بن محمد باقر (ع)، در دوره صفوی و عبارت «عمل استاد حسن تسلطی کاشان» بر دَر ایوان شرقی بقعه سلطان محمود (ع) در دوره معاصر اشاره کرد. همچنین، برخلاف دوره معاصر که تمام سال‌های ساخت به‌صورت مستقیم و واضح درج شده‌اند، هنرمندان سنتی در برخی آثار خود از ماده تاریخ ساخت اثر استفاده کرده‌اند و با جایگزینی تاریخ و ارقام در قالب شعر، بر لطافت اثر افزوده‌اند که نشان‌دهنده تسلط و اهمیت موضوع است. در ساخت کتیبه‌ها، بیشتر از هنر مثبت‌کاری استفاده شده و تنها یک اثر با نقاشی و چهار اثر به روش معرق تزئین شده‌اند. متن کتیبه‌ها عمدتاً در قاب‌ها، کش و میانکش‌ها اجرا شده که احتمالاً به دلیل قرارگیری این بخش‌ها در معرض دید بیشتر و همچنین افقی بودن الفبای فارسی و عربی است. قلم ثلث در میان نمونه‌ها بیشترین فراوانی را داشته و در تمام دوره‌ها مورد استفاده قرار گرفته است. قلم نستعلیق نیز از دوره قاجار به این آثار افزوده شده، در حالی که قلم‌های رقاع، نسخ، شبه ثلث و کوفی بنایی نیز به‌صورت محدود و در دوره‌های مختلف به‌کار رفته‌اند.

منابع و مآخذ

بلر، شیدا، ۱۳۹۴، نخستین کتیبه‌ها در معماری دوران اسلامی ایران زمین، ترجمه مهدی گلچین عارفی، تهران، مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری متن و فرهنگستان هنر.

جعفری فرد، زهرا؛ صالحی کاخکی، احمد و جعفری سرشت، داوود، ۱۳۹۴، «تألول شعارهای شیعی بر آثار چوبی دوره سلجوقی تا آغاز دوره تیموری»، فصلنامه علمی پژوهشی شیعه‌شناسی، شماره ۴، سال سیزدهم، ۵۲-۳۵.

حاج سید جواد، احمد صدر؛ فانی، کامران و خرمشاهی، بهاء‌الدین، ۱۳۷۲، دائرةالمعارف تشیع، تهران، سازمان دائرةالمعارف تشیع.

خسروی بیژان، فرهاد، ۱۳۹۵، «پیدایش کتیبه‌نگاری نستعلیق در تزئینات معماری دوره تیموری ایران و سیر تحول آن در دوره صفوی»، رساله دکتری رشته پژوهش هنر، دانشگاه هنر اصفهان.

خسروی بیژان، فرهاد؛ یزدانی، ملیکا؛ خطابخش، فریبا و ناصری، محسن، ۱۳۹۴، «طبقه‌بندی قلم‌های خوشنویسی و شیوه‌های اجرایی کتیبه‌های چوبی در تزئینات معماری ایران»، دومین همایش ملی

باستان‌شناسی ایران، تهران.

شاطری، علی‌اصغر، ۱۳۸۷، آثار تاریخی کاشان، کاشان، انتشارات همگام با هستی.

شیخی، علیرضا، ۱۳۹۸، «مطالعه تطبیقی مضامین کتیبه‌ها در آثار چوبی وابسته به معماری در حرم مطهر امام رضا(ع)»، فصلنامه علمی مرمت و معماری ایران، شماره ۲۰، سال نهم، ۹۱-۱۱۲.

صالحی‌کاخکی، احمد؛ کیانمهر، قباد؛ قلیچ‌خانی، حمیدرضا و خسروی بیژان، فرهاد، ۱۳۹۶، «طبقه‌بندی مضمونی کتیبه‌های نستعلیق در آرایه‌های چوبی وابسته به معماری دوره صفوی ایران»، دو فصلنامه علمی پژوهشی مرمت و معماری ایران، شماره ۱۳، سال هفتم، ۱۳۳-۱۲۳.

علی احمدی، مریم، ۱۳۹۲، «بررسی و تحلیل کتیبه‌های درهای چوبی اماکن مذهبی در استان‌های اصفهان و قزوین دوره صفویه (با نگاهی به درهای کتیبه دار چوبی شاخص در سایر مناطق)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر، دانشگاه سمنان.

فرخیار، حسین، ۱۳۶۹، مجموعه تاریخی مذهبی مشهد اردهال، تهران، هیئت امناء سلطان‌علی بن محمدباقر(ع).

موسوی روضاتی، مریم دخت، ۱۳۸۹، گنج‌نامه دفتر دوازدهم امامزاده‌ها و مقابر (بخش دوم)، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

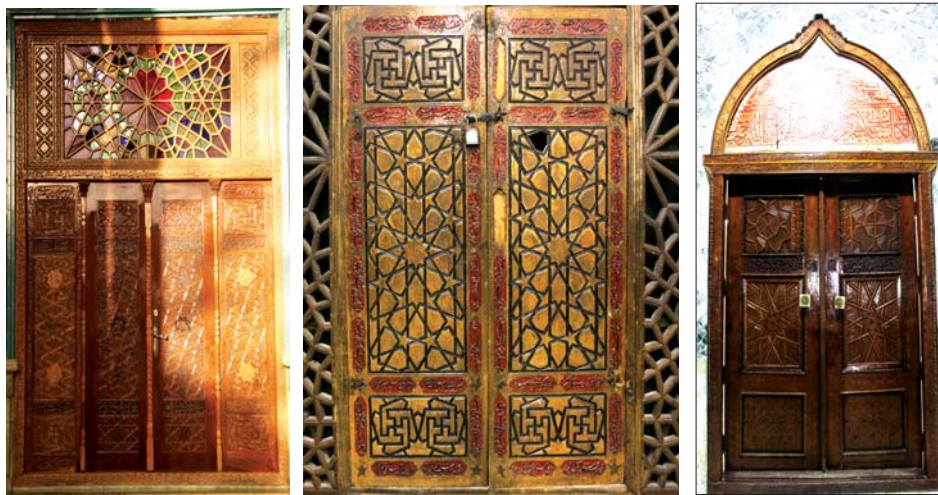
نراقی، حسن، ۱۳۸۲، آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان و نطنز، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی.

Thematic Reading of the Inscriptions on the Wooden Doors of Kashan's Blessed Tombs

Alireza Sheikhi, Associate Professor, Faculty of Applied Arts, IranUniversity of Art, Tehran, Iran.

Maryam Kiyanfard, MA in Handicraft, Faculty of Applied Arts, IranUniversity of Art, Tehran, Iran.

Received: 2023/10/10 Accepted: 2024/03/11

Kashan city is one of the religious cities of Iran, which has been intertwined with the love of Ahl al-Bayt (peace be upon him) since the beginning of the Islamic period. With regard to the **problem statement**, there are many blessed places in this city that are decorated with various architectural decorations such as plastering, wall painting, muqarnas work, wooden doors and windows, tiling and verses, which have contributed the most in terms of examples in the contemporary period, while the Timurid, Safavid, Qajar, and Pahlavi periods also have many significant examples. Among the arrays related to architecture, inscriptions are of special importance, because they provide information about people's culture and beliefs and provide a basis for further knowledge. The following article was created with the **purpose** of reading the theme and content of the inscriptions on the wooden doors of Kashan's blessed Bekaa. These doors are used as entrance doors, interior doors or shrines, and their inscriptions are executed with wooden arts such as inlay, mosaic, and painting on wood, so these **questions** are raised: What is the content of the inscriptions on the wooden doors of Kashan's blessed tombs and what themes and information does it contain? The type of basic research and its **method** is descriptive-analytical. Information has been obtained through library and private field studies. The findings have been identified in thirty-nine wooden doors with inscriptions, and the sampling method of the works was first all the available cases. The **result** of this study showed that of the findings that have been recognized in thirty-nine inscribed tombs 5% are Timurid, 21% Safavid, 15% Qajar, 10% Pahlavi and 49% belong to the period of the Islamic Republic (contemporary). The contents of the inscriptions have been identified and analyzed in seven groups: Qur'anic, historical, encomium and praise, narrations, martyrdoms, divine names, and the names of the founders or builders. According to the researches, historical themes, Quranic themes, divine names, encomium and praise, and the names of builders and founders are seen in

Negareh

all periods, but martyrdoms have been seen only in the contemporary period, and narratives have also been seen in all periods except the Pahlavi period. Another case is the way of using and inserting the names of the builders and founders of the studied doors, so that from the Timurid period to the Pahlavi period, it is often indirectly associated with nicknames, and they are mostly inserted on the lower parts of the doors, so that they are less visible, but in the contemporary period, the names of founders or builders are written without title and explicitly, and the place of insertion was not important for them, which shows the humility and modesty of traditional artists and their reflection on their works, as well as the more haste and less taste of contemporary artists, such as: “Mehr king build this door in the history of the servant of Sultan Ali Mahmud Maulana Hasan” on the south door of the mausoleum of Sultan Ali bin Muhammad Baqir (peace be upon him) in the Safavid period and “the act of Master Hasan Tasalloti of Kashan” on the eastern porch of the mausoleum of Sultan Mahmud (peace be upon him) in the contemporary period. Also, unlike the contemporary era, where all the years of creation are stated directly and clearly, traditional artists in some of their works have used the material of the date of creation of the work and by replacing dates and figures in the form of poetry, they have added to the delicacy of the poems and their mastery of order while they showed the prose. Another notable case is the wooden arts of making inscriptions; in all the works, inlays are used, and only one work is painted and four works are done using the mosaic method. The texts of the inscriptions are mostly executed in the frames and the spacers, and this can be due to the fact that these places are more visible and also the horizontality of the Persian and Arabic alphabets. The Thuluth script is the most common among the examples and it was used in all periods, and the Nastaliq script was also added to the works from the Qajar period.

Keywords: Wooden Inscriptions, Wooden Doors, Kashan’s Holy Places, Theme and Content

References:

- Ali Ahmadi, Maryam, 2014, Investigation and analysis of inscriptions on wooden doors of religious places in Isfahan and Qazvin provinces during Safavid period (looking at the typical wooden inscribed doors in other areas), Masters thesis in Art research, Semnan University.
- Blair, Sheila, 2015, *The First Inscriptions in the Architecture of the Islamic Era of Iran*, Translation of Mehdi Golchin Arefi, Tehran: Authorship Institute, Translation and Publication of Art Works of Text and Art Academy.
- Farrokhyar, Hossein, 1990, *Religious Historical Collection of Mashhad Ardehal*, Tehran: The board of trustees of Sultan Ali bin Mohammad Baqir (peace be upon him).
- Haj Seyedjavadi, Ahmad Sadr; Fani, Kamran and Khorramshahi, Bahauddin, 1993, *Encyclopaedia of Shiism*, Tehran: Encyclopaedia Shia organization.
- Jafarifar, Zahra; Salehi Kakhki, Ahmad and Jafari Seresht, Dawood, 2015, “Sparkle of Shiite Slogans On Wooden works from the Seljuk Period to the Beginning of the Timurid Period”, *Scientific research quarterly of Shia Studies*, Vol. 13, No.4, pp. 35-52.
- Khosravi Bejaem, Farhad, 2016, The Emergence of Nastaliq Inscription in the Architectural Decorations of the Timurid Period of Iran and Its Evolution in the Safavid Period, PhD thesis in Art research, Isfahan university of art.
- Khosravi Bejaem, Farhad; Yazdani, Melika; Khatibakhsh, Fariba and Naseri, Mohsen, 2015, *Classification of Calligraphy Fonts and Implementation Methods of Wooden Inscriptions in Iranian Architectural Decorations*, Tehran: The Second National Archeology Conference of Iran.

Negareh

- Mousavi Rouzati, Maryam, 2010, *Treasury The Twelfth Office Shrines and Tombs(part2)*, Tehran: Publications of Shahid Beheshti University.
- Naraghi, Hassan, 2003, *Historical Monuments of Kashan and Natanz Cities*, Tehran: Publications of the Association of National Works.
- Salehi Kakhki, Ahmad; Kianmehr, Qobad; Qalichkhani, Hamidreza and Khosravi Bejaem, Farhad, 2017, "Themaic Classification of Nastaliq Inscriptions in Wooden Motifs related to the Architecture of Safavid Period of Iran", *Two Scientific and Research quartelry magazines on restoration and architecture of Iran*, Vol. 7, No.13, pp. 123-133.
- Shateri, Ali, 2008, *Historical Monuments of Kashan*, Kashan: Publications in Sync with Reality.
- Sheikhi, Alireza, 2019, "A Comparative Study of the Themes of Inscriptions in Wooden Works Related to Architecture in Holy Shrine of Imam Reza (peace be upon him)", *Scientific Quartelry journal of Restoration and Architecture of Iran*, Vol. 9, No.20, pp. 91-113.